

Insekt-Nytt

Medlemsblad for Norsk
entomologisk forening

Nr. 4 2019 Årgang 44

Insekt-Nytt • 44 (4) 2019

Insekt-Nytt • 44 (4) 2019

**Medlemsblad for
Norsk entomologisk forening**

Redaktør:

Anders Endrestøl

Redaksjon:

Lars Ove Hansen
Jan Arne Stenløkk
Leif Aarvik
Halvard Hatlen
Hallvard Elven

Nett-redaktør:

Hallvard Elven

Adresse:

Insekt-Nytt, v/ Anders Endrestøl,
NINA Oslo,
Gautstadalleén 21,
0349 Oslo
Tlf.: 99 45 09 17
[Besøksadr.: Gautstadalleén 21, 0349 Oslo]

E-mail: insektnytt@gmail.com

Sats, lay-out, paste-up: Anders Endrestøl

Trykk: Kraft digitalprint AS, Oslo

Trykkdato: Desember 2019

Opplag: 1000

Insekt-Nytt utkommer med 4 nummer årlig

ISSN 0800-1804 (trykt utg.)

ISSN 1890-9361 (online)

Forsidebildet:

Praktveps (Ichneumonidae) fra Kåra, Ørin i Verdal kommune i Trøndelag fylke 17. august 2016. Foto: Ole Martin Sæterhaug.

Insekt-Nytt presenterer populærvitenskapelige oversikts- og tema-artikler om insekter (inkl. edderkoppdyr og andre landleddyr) økologi, systematikk, fysiologi, atferd, dyregeografi etc. Likeledes trykkes artslister fra ulike områder og habitater, ekskursjonsrapporter, naturvern-, nytte- og skadedyrstoff, bibliografier, biografier, historikk, «anekdoter», innsamlings- og prepareringsteknikk, utstyrstips, bokanmeldelser m.m. Vi trykker også alle typer stoff som er relatert til Norsk entomologisk forening og dets lokalavdelinger: årsrapporter, regnskap, møte- og ekskursjons-rapporter, debattstoff etc. Opprop og kontaktannonser er gratis for foreningens medlemmer. Språket er norsk (svensk eller dansk) gjerne med et kort engelsk abstract for større artikler. Våre artikler refereres i Zoological record.

Insekt-Nytt vil prøve å finne sin nisje der vi ikke overlapper med vår forenings fagtidsskrift *Norwegian Journal of Entomology*. Originale vitenskapelige undersøkelser, nye arter for ulike faunaregioner og Norge går fortsatt til dette. Derimot tar vi gjerne artikler som omhandler «interessante og sjeldne funn», notater om arters habitatvalg og levevis etc., selv om det nødvendigvis ikke er «nytt».

Annonsepriser:

1/2 side	kr.	1000,-
1/1 side	kr.	1750,-
Bakside (farger)	kr.	2500,-

Ved bestilling av annonser i to nummer etter hverandre kan vi tilby 10 % reduksjon, 25 % i fire påfølgende numre.

Abonnement: Medlemmer av Norsk entomologisk forening får fritt tilsendt *Norwegian Journal of Entomology* og *Insekt-Nytt*. Kontingenten er for 2019 kr. 280,- pr. år (kr. 140,- for junior-medlemmer < 20 år), kr. 330 for medlemmer i Norden og kr. 380 for medlemmer utenfor Norden. For medlemskap bruk skjema på våre nettsider (www.entomologi.no) eller kontakt:

Lars Ove Hansen
Norsk entomologisk forening

Naturhistorisk museum
Postboks 1172 Blindern, NO-0318 Oslo
l.o.hansen@nhm.uio.no

Redaktøren har ordet:

Praktfulle parasittiske praktveps

Praktveps (Ichneumonidae) er på mange måter en fryktet og oversett artsgruppe, noe man til en viss grad kan forstå. De er fryktelig mange, har ulike kompliserte levevis og har rykte på seg å være veldig vanskelige å bestemme. De skal også ifølge enkelte være det eksempelet Charles Darwin brukte på at dyr, etter hans mening, ikke kunne vært skapt av en allmektig, god Gud. Samtidig – på grunn av sin variasjon, mengde og levevis, er praktveps både fascinerende og enormt viktige i økologisk sammenheng, og en gruppe som absolutt burde fram snakkes mer.

Navnet «praktveps» har en litt uklar opprinnelse, og er vel enda ikke helt offisielt. Det brukes blant annet ikke i Artsdatabankens navnebase. Det gir heller ikke fryktelig mange treff å google navnet, og den første bruken av navnet jeg kunne finne i farten var fra Norsk Soppforenings desembernummer av Blekksoppen i 1995, der det er en artikkel om «Insekter og sopp». Det er nok mange som kunne foretrekke et annet navn på gruppen, men det begynner vel å «feste» seg såpass at det er en tung skute å snu. De har jo ofte vært kastet inn i samlesekken «snylteveps», som kanskje ikke har den samme positive svungen som praktveps.

Innholdsfortegnelse

Endrestøl, A. Redaktøren har ordet: Praktfulle parasittiske praktveps	1
Stana, A. og Strøtkvern, K.O. Linselusa	4
Omberg, A. og Sakseid, B.E. Sørlandsinvasjon av <i>Libellula fulva</i> (Odonata) i 2018	5
Leendertse, A.C., Birkeland, J.S. og Paulsen, E.S. Ny strandblomsterflue i Norge	12
Velde, M-H. Bloddråpesvermere i Undredalen, Sogn og Fjordane	15
Birkeland, J.S. Workshop om praktveps, Revtingen 13–16. juni 2019	21
Solevåg, P.K. Nordic Coleoptera Group - Årsmøte 5–8. september 2019	26
Stenløkk, J.A. Å hekle et insekt	31
Engan, G. Bokanmeldelse: En praktbok om praktveps!	33
Stokkeland, I. Entomologisk filateli X: Maleriske insekter	39
Stenløkk, J. Insekter i nettet	41
Hatlen, H. På larvestadiet	43
Oppslagstavla	45
Redaksjonen. Julehilsen	46
Forhandlere av entomologisk utstyr	47
Content of Insekt-Nytt [Insect-News] 44 (4) 2019	48

Navnet «praktveps» er jo åpenbart en god start på fremsnakkingen av disse dyra.

Mange arter!

På verdensbasis er det beskrevet omkring 25000 arter av praktveps. Man antar at det reelle tallet er 3–4 gangen av dette. Det er altså en av de største familiene på jorden. Tradisjonelt har man trodd at praktveps avvek fra det «normale» mønsteret med økende rikhet med lavere breddegrader, men nyere undersøkelser fra tropiske strøk tyder på at det kanskje ikke er slik likevel, og at det nok er minst like mange i tropene som i tempererte strøk. Siste oversikten fra Norge (2015) viste at vi har 2321 arter i overfamilien Ichneumonoidea i Norge, mens man antar at det er så mange som 3800, altså en kjent andel på 61%. Antall arter i familien praktveps Ichneumonidae er 2187 i Norge, mens det er 1000 flere i Sverige (se dette heftet). Det er altså potensielt en betydelige

Ichneumon xanthorius, en art som i følge Artsdatabanken og Fauna Europae ikke er funnet i Norge, men som finnes både i UK og Finland. Foto: Martin Cooper.

andel uoppdagede arter i Norge som sven-skene har funnet hos seg.

Komplisert levevis!

Praktveps er parasitoider - hvilket vil si at de lever i eller på andre dyr som de til slutt dreper. De aller fleste legger eggene sine i levende individer av andre insekter, gjerne larver og pupper av sommerfugler, biller og andre veps. Larvene utvikles inne i de levende dyrene som tilslutt vil dø av denne behandlingen. Noen er sågar hyperparasitoider (blant annet underfamilien Mesochorinae), hvilket vil si at de legger egg i larver av andre parasitoider. Noen borer seg gjennom cm-tukke lag med ved for å parasittere vedborende larver. Noen har faktisk metall-forsterket eggleggingsbrodd (magnesium eller sink). Andre parasitterer et insekt-embryo i et insektegg og noen går under vann for å parasittere vårfluepupper. Variasjonen er stor!

Diplazon laetatorius, en art hvor kun hunner er påvist i Europa fordi den kan formere seg ved partenogenese. Foto: H. Dumas.

Mange av artene har et levevis som gjør at de har spredt seg voldsomt i verden, gjerne på grunn av globalisering og handel. Et eksempel kan være arten *Diplazon laetatorius*, som er vanlig forekommende i Europa (også i Norge), men som har den egenskapen at den kan formere seg ved partenogenese, altså ekte jomfrufødsel. Ubefruktede egg utvikler seg til hunner. Hannen er aldri påvist i Europa!

Vanskelige arter!

Taksonomisk og fylogenetisk har praktveps vært en problematisk gruppe, fordi de er mange og vanskelige å bestemme. Dette vil nok endre seg nokså raskt med tiden som kommer. Stadig flere får øynene opp for disse dyrene, og begynner å studere dem, det kommer stadig bedre bestemmelseslitteratur (se dette heftet), og ikke minst vil den rivende utviklingen av DNA strekkoding bidra til å avdekke deler av dette ukjente mangfoldet relativt raskt.

Viktige, vakre, vinnende vesner!

Parasitoider som praktveps har en veldig viktig oppgave i å regulere populasjoner av andre insekter og edderkopper. Av samme grunn har de vært flittig brukt i biologisk kontroll av skadedyr. Generelt har man dårlig oversikt over gruppens økologiske betydning, men gitt mangfold, mengde og utbredelse, er det hevet over enhver tvil at praktveps er av stor økologisk viktighet. Dessuten er mange av dem utrolig vakre, med stor variasjon i form og farg, og flere av dem har jammen også et vinnende vesen der de tripper lett rundt og vifter med antennene.

Kanskje tiden er moden for å ta en ekstra titt på praktveps?

Om dette heftet

Årets siste nummer av Insekt-Nytt er igjen blitt et variert og spennende nummer, takket være trofaste stabile leverandører av stoff, men og en god del nye. Det er akkurat den balansen vi trenger!

Et par artikler omhandler praktveps, og da så vi vårt snitt til også å løfte de frem litt ekstra på forsiden og i lederen. Det er jo ikke så ofte de får spalteplass. Ellers i bladet har vi omtaler av et par nye arter for landet, sjeldne sommerfugler på Vestlandet og et par referater. Som vanlig har vi våre faste spalter mot slutten.

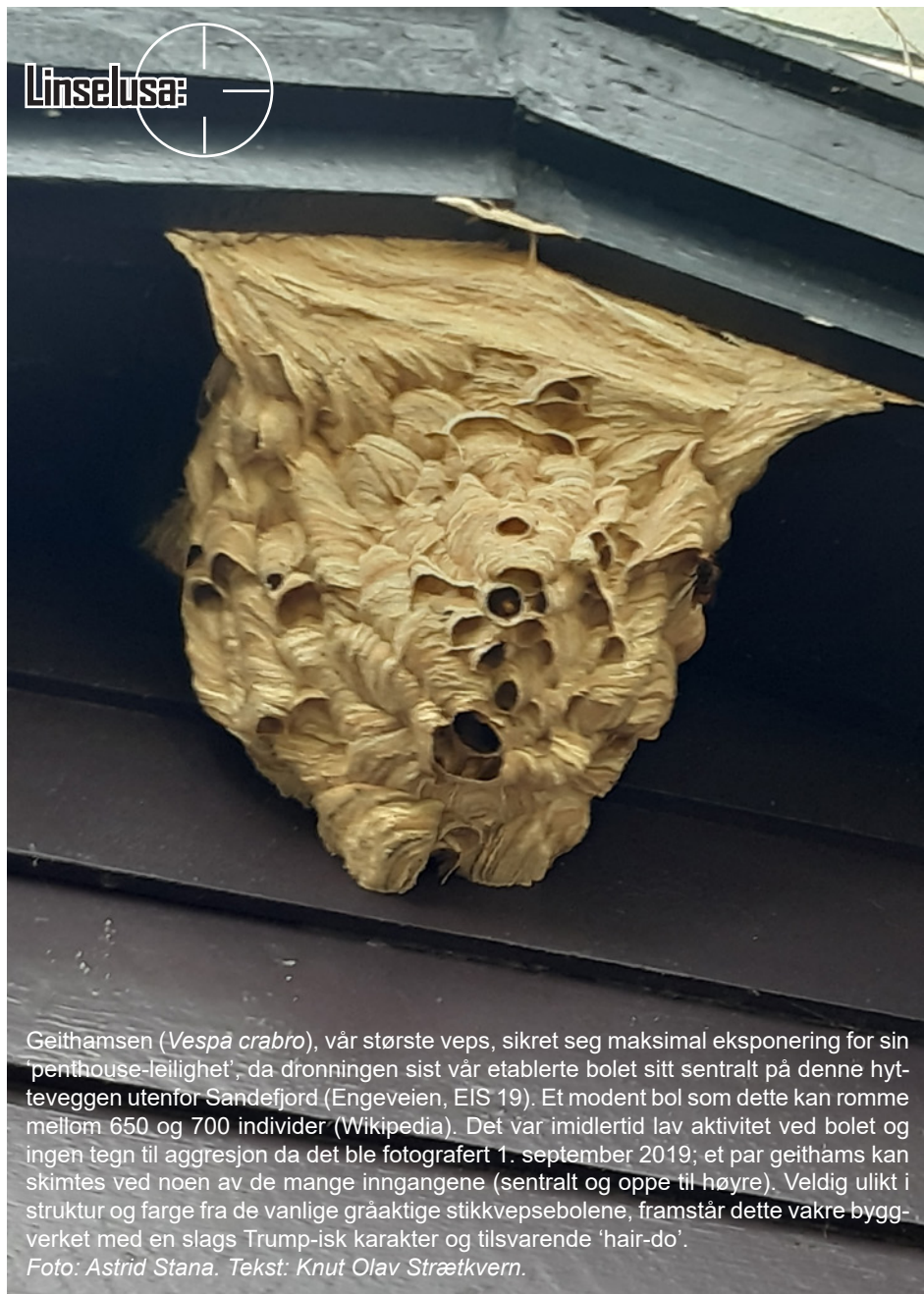
Neste nummer

Vi håper dere bruker romjula og nyttårsforsettene godt, nemlig til å praktisere og pålegge dere å produsere stoff til Insekt-Nytt! Utover det håper vi at dere tar en pust i bakken, og får samlet krefter til et nytt og givende tiår - 2020! Smak på den...

God jul og godt nytt år!

Anders Endrestøl

Geithamsen (*Vespa crabro*), vår største veps, sikret seg maksimal eksponering for sin 'penthouse-leilighet', da dronningen sist vår etablerte bolet sitt sentralt på denne hytteveggen utenfor Sandefjord (Engeveien, EIS 19). Et modent bol som dette kan romme mellom 650 og 700 individer (Wikipedia). Det var imidlertid lav aktivitet ved bolet og ingen tegn til aggresjon da det ble fotografert 1. september 2019; et par geithams kan skimtes ved noen av de mange inngangene (sentralt og oppe til høyre). Veldig ulikt i struktur og farge fra de vanlige gråaktige stikkvepsebolene, framstår dette vakre byggverket med en slags Trump-isk karakter og tilsvarende 'hair-do'.

Foto: Astrid Stana. Tekst: Knut Olav Strætkvern.

Sørlandsinvasjon av *Libellula fulva* (Odonata) i 2018

Arild Omberg og Bjørn Einar Sakseid

Den 7. juni 2018 var jeg (AO) på tur til et lite skogstjern i Risør kommune, Store Fietjenn. Siktemålet var, som på mange andre turer, å bidra til kartlegging av biologisk mangfold i denne delen av landet. Observasjonsprikkene på Artsobservasjoner ser jo ofte ut til å være plassert ut fra hvor artskyndige har bosted, mer enn ut fra faktisk forekomst. Som amatør byr jo et slikt prosjekt på utfordringer, men med litt hjelp kommer man langt innenfor en del artsgrupper, og for artsgrup-

pen øyenstikkere er den faglige hjelpen upåklagelig. Hovedformålet med turen var å se etter nettopp øyenstikkere, og denne dagen fikk jeg fullklaff...

Store Fietjenn ligger ytterst på halvøya midt mellom Sandnes i nordvest og Krabbesund i sørøst i Risør kommune. Tjernet er omgitt av tett skog på to kanter. På østsiden er det ei hogstflate, og kun noen trær nærmest tjernet. Det er ganske tett vegetasjon rundt vannet, med pors, takrør og litt dunkjevle.

Sotflekkebredlibelle *Libellula fulva* Müller, 1764 ♂ fra Store Fietjenn, Risør, 9. juni 2018. Legg merke til at ansiktet (partiet foran øynene) er helt mørkt. Foto: Arild Omberg.

Ved tjernet fløy det en del øyenstikkere, deriblant en blåfarget libelle. I Norge har vi to arter hvor hannene har blåpudret bakkropp, småblålibelle *Orthemtrum coerulescens* og storblålibelle *O. cancellatum*. I felt skiller de raskest på at den mindre er blåfarget på hele bakkroppen, og den store er svart på de bakerste leddene S8-9. Småblålibelle er ganske vanlig, mens storblålibelle er sjelden og enda ikke funnet i Risør.

I kikkerten ser jeg at den blåpudrete har svart på de to bakerste leddene. Jeg rekker dessverre kun å ta ett bilde - så er den borte. Slik er det iblant når man baserer seg på foto og ikke innsamling, som det så fint heter.

Libellula fulva i Risør

Vel hjemme ser jeg at bildet er såpass uskarpt at artskarakterene, for en amatør, er litt vanskelig å tolke. Jeg legger det derfor ut på Artsobservasjoner som usikker småblålibelle, i forvisning om at en valida-

tør for øyenstikkerne vil kikke på den og gi tilbakemelding. Ganske riktig kommer det raskt en billedkommentar hvor Finn Mosti spør om et forstørret bilde. Jeg kopierer og forstørrer det ene bildet som ble tatt, og legger det inn på AO med godt håp om at jeg endelig har funnet *Orthemtrum cancellatum*.

Denne gangen tar det tid før tilbakemelding kommer. Når den først kommer blir gleden desto større:

«Denne var såpass rar at jeg tok kontakt med Hans Olsvik. Olsvik konkluderer med at dette må være arten Libellula fulva, ny art for Norge. Jeg er enig med Olsvik. Artsnavnet er ennå ikke tilgjengelig i Artsobservasjoner, men når dette blir gjort, kan navnet endres til Libellula fulva.»

Slik gikk det til at jeg fant en ny art for Norge. Uten hjelp fra validator ville denne ikke blitt registrert. Nå viser historien at sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* ville blitt en ny Norges-art også uten dette funnet.

Sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* ♂ fra Store Fietjenn, Risør, 9. juni 2018. Vingene har et mørkt parti innerst. Foto: Arild Omberg.

Etter denne gledelige bekreftelsen, går turen tilbake 9. juni 2018 i håp om å få noen bedre bilder. Jeg treffer to karer fra Mandalskanten (Inge Flesjø og Bernt Kåre Knutsen) som har kommet ens ærend for arten. Sammen kommer vi fram til at det denne dagen er minst tre hanner på lokaliteten. Disse var såpass samarbeidsvillige at det ble bilder av bedre kvalitet. Bernt Kåre Knutsen og Inge Flesjø observerte også parringsforsøk med firflekkbredlibelle *Libellula quadrimaculata*.

Jeg fulgte opp lokaliteten gjennom hele sommeren i håp om å finne en hunn. Hunnen er altså såpass iøynefallende at den burde bli oppdaget. Ved Store Fietjenn ble aldri hunnen funnet, men det gjorde andreforfatteren av denne artikkelen (BES) dagen etter mitt førstefunn, i nabokommunen Tvedestrand.

Libellula fulva i Tvedestrand

Omkring 15.5 km i luftlinje fra Store Fietjenn i Risør ligger Danielsnes. Danielsnes er i tidligere Dypvåg kommune, litt sør for Sagesund i Tvedestrand kommune. Stedet ligger nær sjøen og er gjennomskåret av flere stilleflytende bekker og ligger rundt 300 m fra Hovdansvannet. Siden min (BES) mor og mye slekt ellers var fra området ble mine barndoms somre tilbrakt der. De siste par årene har jeg igjen tilbrakt en del tid der siden min onkel Bjørn eier et av husene som han gjestfritt lar meg besøke.

Den 8. juni 2018 stod jeg i varmen og tok bilder av en storklegg på uthusveggen på Danielsnes. Da ble jeg oppmerksom på en libelle som satte seg på libellevis på en høy pinne eller stokk rett i nærheten. Jeg avbrøt møtet med kleggen og tok en del bilder

Sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* ♀ fra Danielsnes, Tvedestrand, 8. juni 2018. Brunaktig med svarte triangler på leddene på bakkroppen som blir bredere og bredere for hvert ledd bakover, svarte flekker ved basis av vingene og «sotflekk» ytterst på vingene. Foto: Bjørn Einar Sakseid.

Parringsforsøk mellom sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* og firflekkbredlibelle *Libellula quadrimaculata* ved Store Fietjenn, Risør, 9. juni 2018. Foto: Inge Flesjå.

slik at jeg senere kunne gå nærmere inn på artsbestemmelse for eventuelt å legge den ut på Artsobservasjoner. Jeg kom ganske nær og fikk tatt noen gode bilder som burde duger til artsbestemmelse.

Jeg hadde ikke med noen øyenstikkerbok og hadde mye artig å ta bilde av i ferien. Bildene ble liggende på minnebrikken. Så gikk ukene. Den 17. juni gjorde Roald Bengtson i en e-post meg oppmerksom på et funn av en ny øyenstikkerart for Norge ved navn *Libellula fulva* i Risør kommune.

Det var jo artig. Jeg var selv ute på Sildeodden 25. september og så på sjøfugl i vinden og passerte da Store Fietjenn, hvor det var sett så mange hanner av *Libellula fulva*, og tenkte at det får jeg sjekke ut litt til neste år.

Det er mange bilder å gå gjennom. I begynnelsen av november kommer jeg til libellebildet og tar fram øyenstikker-bøkene for å se hva jeg kan finne ut. Langsamt forstår jeg at det er en hunn av *Libellula fulva* og den eneste hunnen av denne arten som noen gang er registrert i Norge. Brunaktig med svarte triangler på leddene på bakkroppen som blir bredere og bredere for hvert ledd bakover, svarte flekker ved basis av vingene og så prikken over i-en; «sotflekkene» ytterst på vingene. Begeistret mailer jeg Roald som tidligere har gitt meg mailadressene til øyenstikker-guruene Finn Mosti og Hans Olsvik. Både Roald, Finn og Hans bekrefter funnet og at det er «the one and only» hunn i kongeriket så langt.

Jeg så aldri libellen igjen.

Libellula fulva på pallen

Pallplass blir det også til et funn enda lengre vest. En libelle med blåpudret bakkropp blir funnet død på en pall 31. mai i Robotveien 6 ved Frøylandsvann på Klepp i Rogaland, og funnet blir publisert på Artsobservasjoner 28. juni 2018. Frøylandsvann er en næringsrik vannbiotop i landbrukslandskap. Libellen blir bestemt til *Libellula fulva*, hann. Funnet ble gjort av Christoffer Aalen og artsbestemt av Kåre Solheim. Individet oppbevares på Naturhistorisk museum UiO.

Hans Olsvik har kommentert funnet i Rogaland: «Denne hannen har sannsynligvis dødd innendørs i et vindu, eller i en bil i et bilvindu. Det sees bl.a. på antydningen til avsmalning midt på bakkroppen (tom tarm), som enten tyder på lengre tids mangel på føde, f.eks. pga å ha vært innstengt, eller en død på et varmt sted der mumifiseringa har gått forholdsvis fort. Bølginga langs vingebakkantene er også noe man kan se på øyestikkere som har strøket med innendørs og tørt i forholdsvis høy temperatur.

Det skal ikke mye fukt til i lufta for at blåfargingen på bakkroppen, «pudder-farger», forsvinner og blir mørke på døde dyr; så den kan ikke ha ligget utendørs mange dager om været var vått i hvert fall.

Pallen der den ble funnet hadde stått der i flere måneder blir det opplyst, men om denne pallen sto utendørs eller inne i f.eks. en lagerhall, har ikke jeg fått med meg info om, noen som vet?

Uansett, pallelagring skjer vel oftest på steder der gods blir fraktet regelmessig til og fra, i seg selv noe som sår tvil om opprinnelsen til ethvert dyr/skaping, levende eller dødt, som blir funnet på et slikt sted.

Dette er naturligvis bare antakelser, men akkurat omstendighetene rundt dette funnet, etter den info jeg har fått med meg så langt, gjør at jeg er i tvil om funnet kan ansees som spontant.

Ville lagt til et spørsmåltegn i hvert fall, men naturligvis bør funnet omtales i en artikkel om de første L. fulva i Norge. Det beste argumentet for at dette individet har fløyet til Norge på egne vinger er sammenfallet med funnene i Agder, selv om det kan være en tilfeldighet. Den sommeren denne arten viser tegn på migrasjon, vandring nordover er kanskje akkurat når det er størst sjanse for at individer kan havne på ufrivillige reiser ved å forville seg inn i hus, biler, trailere, containere».

Samtlige norske funn av sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* fra Norge i 2018.

Fylke	Kommune	Lokalitet	Finner/Samler	Funndato	Antall	Kjønn
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Øyvind N. Larsen	28.06.2018	1	♂
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Inge Flesjå	24.06.2018	5	♂♂
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Kjell Magne Olsen	10.06.2018	1	♂
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Arild Omberg	09.06.2018	3	♂♂
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Inge Flesjå/ Bert Kåre Knutsen	09.06.2018	3	♂♂
Aust-Agder	Tvedestrand	Danielsnes	Bjørn Einar Sakseid	08.06.2018	1	♀
Aust-Agder	Risør	Store Fietjenn	Arild Omberg	07.06.2018	1	♂
Rogaland	Klepp	Bryne, Robotvegen 6	Christoffer Aalen	31.05.2018	1	♂

Sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* ♂ funnet død på en pall 31. mai i Robotveien 6 ved Frøylandsvann på Klepp i Rogaland. Her ser man tydelig «sotflekke» på vingespissene. Foto: Kåre Solheim.

Christoffer Aalen har i ettertid opplyst til oss at funnet ble gjort innendørs på en pall med Adblue (dieseltilsetning), som kan ha stått der i fire-fem måneder. Pallen kom opprinnelig fra Bergen. Rommet der pallen ble oppbevart har store porter, som i denne perioden sto åpne på dagtid.

Om *Libellula fulva*

I Norden er *Libellula fulva* sjelden i hele sitt utbredelsesområde, og den gikk sterkt tilbake på 1900-tallet. Den har nå kommet tilbake på flere steder. Arten foretrekker rene, stilleflytende vannforekomster. Den kan også leve i tjern med mye kantvegetasjon (Billquist 2012).

I Sverige har den en østlig og sørlig utbredelse, men er funnet både ved Göteborg og Strömstad de siste par år. I Danmark er den funnet på Sjælland og Midt Jylland (Billquist 2012). Også i Storbritannia er den sjelden. *L. fulva* er funnet i Sør-England, i hovedsak fra Norfolk og sørover.

Libellula fulva flyr hovedsakelig i juni og avtagende utover i juli. På Artportalen er det i perioden 2000 til 2018 også registrert et ti-talls funn i mai og ut til august. På Danmarks «fugle og natur» ser man det samme mønsteret.

Invasjon?

Våren 2018 var solrik, tørr og varm i hele Sør-Norge. Meteorologiske data fra målestasjon Lyngør viser rolig vind, opp i frisk bris, fra østlig kant i perioden fra midten av mai til funndato 7. juni 2018. For målestasjon Farsund lufthavn, Lista, er vindretningen noe mer blandet, men også her blåser hovedsakelig østlig vind i dagene før 31. mai dette året.

Ut fra overstående kan man spekulere på om de registrerte eksemplarene fra Tvedestrand og Risør kan ha kommet inn østfra, men avstanden er heller ikke lang over fra Danmark til Sørlandet, så innsig sørfra er også en mulighet. Været var uansett svært

Sotflekkbredlibelle *Libellula fulva* ♂ fra Store Fietjenn, Risør, 10. juni 2018. Foto: Kjell Magne Olsen.

godt for migrasjon i tiden før observasjonene.

Siden så mange eksemplarer ble sett på en lokalitet i Risør, kan det også bety at de faktisk er født og klekt i området.

Som Olsvik påpeker, er det mindre sannsynlig at Rogalandsfunnet er spontant. Den ble funnet død 31. mai. De forhold som Olsvik påpeker, sult/mumifisering, tar jo noe tid. Hvis den fløy til Jæren i dagene før den ble funnet, torsdag 31. mai, bør den ha startet livet som imago i uke 21, dvs før 27. mai. På Artportalen er det fire slike tidligfunn.

Det er også vanskelig å forstå at den skulle dø av sult i en lagerhall med portene åpne på dagtid. Det bør derfor vurderes om funnet skal merkes som ikke spontant (se bilde foregående side).

Det var også invasjon av gulvingehøstlibelle *Sympetrum flaveolum* sommeren 2018. Mellom 30. juli og 15. august ble det sett mer enn 10 gulvingehøstlibeller, alle hanner, på sju lokaliteter i Risør. I følge Artkart ble det også gjort noen slike funn i Vest-Agder denne sommeren.

2019

Lokalitetene Store Fietjenn i Risør og Danielsnes i Tvedestrand ble fulgt opp også i 2019 uten at *fulva*'en ble gjenfunnet. Det er heller ikke registrert funn andre steder i landet dette året.

Takk til Hans Olsvik og Finn O. Mosti for all hjelp og faglig veiledning. Takk til Christoffer Aalen for informasjon om hans funn. Takk til Kjell Magne Olsen, Inge Flesjå og Kåre Solheim for lån av bilder.

Litteratur

- Askew, R. R. 2004. The Dragonflies of Europe. Revised edition, Harley Books.
- Billqvist, M. 2012. Svenska Trollsländeguiden. Hirschfeld media.
- Dijkstra, Klas-Douwe B. 2006. Field Guide to the Dragonflies of Britain and Europe. British Wildlife Publishing. 320 s.

Arild Omberg

Bjørn Einar Sakseid
bjorneinarsakseid@gmail.no

Ny strandblomsterflue i Norge

Arjen C. Leendertse, Jarl S. Birkeland og Eva Songe Paulsen

Entomologisk sommertreff på Hvaler i 2018 hadde mange høydepunkter som man kunne lese om i siste 2018-hefte av Insekt-Nytt. Men en godbit ble ikke med i oppsummeringen; funnet av en ny blomsterflueart for Norge: *Parhelophilus frutetorum*.

Ettermiddagen den 16. juni 2018 bestemte JSL og ACL seg for å lete etter tovinger og veps ved vannet Arekilen på Kirkeøy i Hvaler. På vestsiden av vannet fant JSL

et soleksponert bjørnebærkratt. Her var det tett trafikk av ulike fluer og veps, som besøkte blomster og solte seg på blader.

En ny norsk strandblomsterflue

Her fikk vi øye på et par strandblomsterfluer (*Parhelophilus*), som ble samlet inn. Det finnes fra før to strandblomsterfluearter i Norge, men disse er generelt fåtallige og vanskelige å skille fra hverandre i felt, så

Parhelophilus frutetorum (Fabricius, 1775). Foto: spacebirdy / CC-BY-SA-3.0.

innsamling må til dersom en skal være sikker på arten.

Tilbake på leirstedet ved Tredalen speiderhytte, ble dagens fangst sammenlignet og diskutert. Det viste seg da at også ESP hadde samlet inn et par strandblomsterfluer ved Arekilen.

Først etter hjemkomst sjekket ACL sine strandblomsterfluer. Det ble da klart at det dreide seg om en ny art for Norge: *Parhelophilus frutetorum*. ACL ba da også JSL og ESP om å sjekke sine eksemplarer, og de kunne bekrefte at også deres eksemplarer tilhører *P. frutetorum*.

**Parhelophilus frutetorum* (Fabricius, 1775)

Østfold, Hvaler: Kirkøy, Arekilen, EIS 12, 16. juni 2018, 3 ♂ og 4 ♀. (1 ♂ og 1 ♀ leg. ACL; 2 ♀ leg. JSB; 2 ♂ og 1 ♀ leg. ESP). Ny for norsk fauna.

Funnstedene ligger på vestsiden av Arekilen. Eksemplarene ble tatt ved slagghåving på blomstrende bjørnebær og i en lysning med brennesle.

Ved første øyekast er *P. frutetorum* vanskelig å skille fra *P. consimilis* og *P. versicolor*, som også finnes i Norge. Men hannen av *P. frutetorum* har en merkelig utvekst innerst på baklåret (se bilde). Dette gjør det mulig å artsbestemme den i felt, så sant en kan få øye på utveksten. Hunner er mye vanskeligere å bestemme og må vanligvis bestemmes ved hjelp av binokulærlupe.

Strandblomsterfluer er knyttet til frodige myrområder med en del åpent vann, og ser ut til å foretrekke (eller behøve) forekomst av dunkjevle. Larvene lever akvatisk og filtrerer organisk materiale.

Forekomst og status

I Norge er *P. frutetorum* foreløpig kun funnet ved Arekilen, Hvaler kommune.

Nærmeste kjente forekomster er i Sverige (Skåne, Halland, Uppland, sørlige Dalarna) og i Danmark (Øst-Jylland og Sjælland). Ellers er arten kjent fra så godt som hele Europa med unntak av Irland og videre i Kaukasus, Kazakstan, Kirgisistan og Vest-Sibir (Bartsch 2009b).

De to andre strandblomsterfluearter (*P. consimilis* og *P. versicolor*) er rødlistet som sårbar for habitatforringelse på grunn av fragmentert forekomst og høye krav til biotopkvalitet (Henriksen og Hilmo (red.) 2015).

Parhelophilus frutetorum (Fabricius, 1775), hann – merk den karakteristiske utveksten på undersiden av baklåret (se hvit pil). Foto: Jarl S. Birkeland.

Parhelophilus frutetorum (Fabricius, 1775), hann – habitus med genitalier utfoldet. Individet ble funnet ved Arekilen på Kirkøy i Hvaler kommune (Østfold) 16. juni 2018. Foto: Jarl S. Birkeland.

Litteratur

- Bartsch, H. 2009b. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Tvåvingar: Blomflugor. Diptera: Syrphidae: Erystalinae & Microdontinae. Artdatabanken, SLU, Uppsala.
- Henriksen S. og Hilmo O. (red.) 2015. Norsk rødliste for arter 2015. Artsdatabanken, Norge
- Nielsen, T.R. 1999. Checklist and distribution maps of Norwegian Hoverflies, with description of *Platycheirus laskai* nov.sp. (Diptera, Syrphidae) – NINA Fagrapport 035: 1–99.
- Nielsen, T.R. og Gammelmo, Ø. 2017. Sjekklister over norske blomsterfluer (Diptera, Syrphidae). Insekt-Nytt 42 (2), 15–42.
- Reemer, M., Renema, W., van Steenis, W., Zeegers, Th., Barendregt, A., Smit, J.T., van Veen, M.P., & van Steenis, J. van der Leij, L.J.J.M. 2009. De Nederlandse zweefvliegen (Diptera – Syrphidae). Nederlandse Fauna 8. Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij, European Invertebrate Survey – Nederland.
- Veen, M.P. van 2004. Hoverflies of Northwest Europe. Identification keys to the Syrphidae.

Summary

Parhelophilus frutetorum (Fabricius, 1775) has been found new to Norway in 2018, in a lush marsh area close to the Swedish border.

Arjen C. Leendertse
Sørsjøvegen 17
4052 Røyneberg
E-post: arjen.leendertse@gmail.com

Jarl S.Birkeland
Sjøveien 9A
4026 Stavanger
E-post: jarl71@icloud.com

Eva Songe Paulsen
Bjørkaren 10
4230 Sand
E-post: evasopa@gmail.com

Bloddråpesvermere i Undredalen, Sogn og Fjordane

Magne-Henrik Velde

Undredalen er del av UNESCO's verdensarvområde «Nærøyfjorden landskapsvernområde med tilgrensende verneområde og landskap i Aurland». Verdensarvtittelen er begrunnet i at dette er et vestnorsk fjordlandskap *«med aktive geologiske prosesser, vakkert naturlandskap fra fjord til fjell med breer,*

skog, fosser og frittrennende elver, og kulturlandskap som gir naturlandskapet perspektiv». Området er på totalt 709 km².

Undredalen går omtrent i nord-sør retning, og ca midtveis krysses dalen av E16. Nedenfor E16 kommer fra vest to mindre sidedaler inn i Undredalen, øverst Jonadalen og lenger nede Syrdalen.

Nordsiden av Syrdalen - Undredalen, en bratt steinur med oreskog og flotte blomsterrike rasmarker. Foto: M-H. Velde.

P. mnemosyne

Jeg besøkte området den 7. og 8. juni 2018 for å prøve å finne nye *mnemosyne*-lokaliteter. Arten er på artskart registrert med to lokaliteter i Undredalen ovenfor E16.

De var særlig de to nevnte sidedalene som virket interessante; deres øst-vest retning gir maksimal solinnstråling til nordsiden av dalførene.

Jonadalen er lett tilgjengelig via en T-merket sti, Syrdalen derimot krever mer innsats. Det var bare de første ca 1,5 km av Jonadalen og ca 1 km av Syrdalen som ble besøkt.

Nordsiden av Jonadalen kan best beskrives som en forholdsvis bratt fjellside med hovedsaklig orekratt/-skog med åpne gras- og blomsterbevokste områder innimellom.

Nordsiden av Syrdalen derimot kan best beskrives som en bratt steinur, også med oreskog innimellom. Ovenfor steinurene er det flotte blomsterrike rasmarker.

Været var flott begge dagene, sol fra skyfri himmel, varmt, og med et svakt vinddrag oppover fjellsidene.

Mnemosyne ble for øvrig ikke funnet, men området må undersøkes nærmere for å fastslå endelig status. Derimot var det andre interessante arter som fløy der.

Bloddråpesvermere

Første rasmarek jeg kom opp til 7. juni var på «hjørnet» av Syrdalen-Undredalen. Et flott område med et vell av blomster. Rasmarken ligger rundt 430 moh.

Øvre del av «hjørne»-lokaliteten i nordsiden av Syrdalen - Undredalen sett nedenfra. Foto: M-H. Velde.

Det første dyret som fløy her var en nyklekket båndbloddråpesvermer *Zygaena osterodensis* (*Z.o.*). Tross flere timers leting fant jeg ikke flere dyr. Det fløy og to nyklekkede individer av stor bloddråpesvermer *Zygaena lonicerae* (*Z.l.*) på lokaliteten.

Den 8. juni var jeg igjen oppe i lokaliteten.

Igjen fant jeg kun en *Z.o.*, men nå fløy det minst fire *Z.l.* Klekkingen var nok i sin aller tidligste fase for begge artene. Det ble ikke sett flere *Zygaena* innover i Syrdalen og heller ikke i Jonadalen.

En plante det var mye av på «hjørne»-lokaliteten ved Syrdalen var gulflatbelg, som sto i full blomstring. Denne arten så jeg ikke i Jonadalen. Gulflatbelg en av næringsplantene for larvene av både *Z.o.* og *Z.l.*, i tillegg til knollerteknapp og kløver.

Gulflatbelg ved Syrdalen. Foto: M-H. Velde.

Bestand av *Z. osterodensis*?

Den 28. juni var jeg tilbake i Undredalen. Nå for å prøve å finne ut mer om en eventuell fast bestand av *Z.o.*

Jeg ankom ca. klokken 10.00. Været var delvis skyet, varmt, og med en ganske kraftig bris oppover i dalen. I kastene kom nok vinden opp i kuling styrke.

Jeg gikk rett opp til «hjørne»-lokaliteten. Her fløy det nå en mengde *Z.l.*, både bleke, slitte individer og friske. Jeg så ingen *Z.o.* Gulflatbelg var avblomstret.

Ganske snart ble solen dekket av skyer. Den kom bare frem i et par korte perioder før skydekket ble helt tett og dekket for solen resten av dagen. Det kom og en kort regnbygge.

Ett slitt og ett frisk individ av *Z. lonicerae* fra Syrdalen 28. juni 2018. Foto: M-H. Velde.

Utrolig nok fortsatte *Z.l* å fly som om det var full sol, flygingen ble bare avbrutt av den korte regnbygen.

Dyrene besøkte særlig rødknapp. Her satt de både næringsøkende og i paring. Paringen foregikk både mellom frisk-frisk dyr, og mellom frisk-slitt dyr. Jeg så ingen paringer mellom slitt-slitt dyr.

Etter å ha lett etter *Z.o* i flere timer på denne «hjørne»-lokaliteten lyktes det å finne et slitt eksemplar nede i vegetasjonen.

Jeg valgte nå å forlate denne lokaliteten for å bevege meg nordover langs vestsiden av selve Undredalen. Været var som beskrevet, tett overskyet med kraftig vind, men selv om solen hadde vært fremme ville denne del av dalen nå allerede ha ligget i full skygge under fjellet.

I en strekning på ca 1 km er det her et nærmest sammenhengende rasmarkområde ovenfor et grovt steinurbelte. Rasmarka her ligger litt lavere enn «hjørne»-lokaliteten, der er mer gras og dermed ikke like flott blomsterflor.

Jeg fulgte et slags tråkk/geitesti nordover i rasmarka. Her fløy og *Z.l* i stort antall, og de syntes å manøvrere greit i den kraftige vinden.

I denne rasmarken fant jeg endelig flere *Z.o*. Dyrene satt enten på rødknappblomster eller nede i vegetasjonen. Her var nesten ingen friske dyr. Noen dyr satt i paring. Kun ved en anledning så jeg en paring mellom friskt-slitt dyr, de andre dyr i paring var slitt-slitt.

Jeg så ingen flyvende *Z.o*. Denne arten er et mindre dyr enn *Z.l* og det kan det synes som at den sterke vinden var en begrensning for artens mulighet til å fly.

Både *Z.o* og *Z.l* ble observert i hele rasmarkens lengde, og de satt gjerne side om side på samme blomsterhode.

Det ble observert minst 30 individer *Z.o*. Hvor mange *Z.l* som ble observert blir bare gjetting, 200-300-???

Så kan det bare spekuleres i hvor mange dyr som ville blitt observert av de to artene om det hadde vært sol, og vindstille.

Ett slitt og ett frisk individ av *Z. osterodensis* fra Syrdalen 28. juni 2018. Foto: M-H. Velde.

Det skal og nevnes at det ble observert en *Z. filipendulae* (*Z.f*) i denne rasmarken.

Den 14. juli 2019 besøkte jeg igjen lokaliteten. Denne gang var jeg oppe i rasmarken ca 07:30. Det var flott solskinn rett inn i lokaliteten, og vindstille. Også i 2019 fulgte jeg tråkket/geitestien øverst i rasmarken, men denne gang sørover.

Både *Z.o* og *Z.l* begynte å fly samtidig omkringing kl 09:00. *Z.o* fløy villig i hele stiens lengde, og det ble sett mange flere dyr i år enn i fjor. Også *Z.l* fløy i hele rasmarken, men i mindre antall enn i 2018.

Sesongen 2018 var et tidlig varmt år hvor de fleste arter fløy tidligere enn normalt. 2019 var vel et mer vanlig år, eller kanskje endog med litt senere flyvning enn normalt.

Zygaena osterodensis

Z.o er ikke tidligere publisert fra Undredalen, og den er ifølge artskart registrert på fire lokaliteter i Norge: to i Telemark, én i Oppland og én i Sogn og Fjordane (SF). Nyere funn av arten er for øvrig kun fra Seljord (Telemark) og Gudvangen (SF), og den er rødlistet som *sterkt truet* (EN).

Lokaliteten i SF ligger ved Gudvangen i Nærøyfjorden, kun ca 14 km i luftlinje fra lokaliteten i Undredalen, men er topografisk skilt fra denne av et fjellområde med Syrdalsbreen (1762 moh) som høyeste punkt.

Z.l er ifølge Artskart spredt funnet over hele Sør-Norge, men har gått kraftig tilbake og synes i dag kun å ha bestander i Møre og Romsdal, og SF. Dette er årsaken til at den er rødlistet som *sterkt truet* (EN).

To friske individer av *Z. osterodensis* fra Syrdalen 14. juni 2019. Foto: M-H. Velde.

Zygaena osterodensis (venstre) og *Z. lonicerae* (høyre). Foto: M-H. Velde.

I SF er funn av *Z.l* publisert fra et begrenset område (ca 10x10 km) langs begge sider av Aurlandsfjorden, inklusive Undredalen.

Østligst har jeg funnet den i Skjærdalen, i Aurland kommune (upubliserte funn), 6 km rett øst for Undredalen.

Det er fristende å fremme hypotesen om at den her beskrevne lokaliteten i Undredalen er «mor»-lokaliteten (source) som de andre lokalitetene i området er avhengige av tilflyvning fra (sink).

Z.f er publisert spredt i SF, men har sin hovedutbredelse/er pulisert langs det meste av Norske-kysten. Også denne arten har jeg funnet i Skjærdalen (upubliserte funn).

Det her nevnte rasmarkområdet: Undredalen- «hjørnet» -innover Syrdalen, ligger i dag tilnærmet urørt.

Slik har det nok ikke alltid vært; i skogen helt opp mot «hjørnet» ligger det rester av en løypestreng som vitner om mer aktivt bruk i tidligere tider.

Det holdes store geiteflokker i området, men det ser ut til at det med dagens drift bare er få geiter som tilfeldig beveger seg helt opp i dette rasmarkområdet.

Det er å håpe at forvaltningsmyndighetene for verdensarvområdet her er sitt ansvar bevisst, og ser til det ikke skjer for store endringer i utnyttelsen av dette rasmarkområdet.

Magne-Henrik Velde
Visnesvegen 357
4262 Avaldsnes

Workshop om praktveps, Revtangen 13–16. juni 2019

Jarl S. Birkeland

Parasittiske veps er sannsynligvis den mest mangfoldige insektgruppen som finnes på jorda. Det finnes trolig en eller flere parasittvepsarter pr art i andre insektgrupper! De har på mange måter rovdyras rolle i insektverdenen, og blir ofte brukt til målrettet biologisk bekjemping. Innenfor denne artsgruppen finner vi et stort antall fascinerende strategier,

og ofte gjenspeiles leveviset i dyras utseende, f.eks. ved ulike spesialiseringer i eggleggingsrøret. Det store artsmangfoldet og ofte mange svært like arter har gjort denne insektgruppen utfordrende å jobbe med. Mange underfamilier er dårlig dekket av bestemmelsesnøkler, og mye av litteraturen er kun tilgjengelig på russisk, tysk eller fransk.

Gavin Broad foredrar om praktvepsens fortreffeligheter. Foto: Jarl S. Birkeland.

Ichneumon extensorius. Foto: Geir Ørsnes.

Aoplus ruficeps. Foto: Geir Ørsnes.

Høsten 2018 kom boka *Ichneumonid Wasps* (Broad et al. 2018 - se anmeldelse av boka i dette heftet). Denne boka er en milepæl som gjør det overkommelig å plassere ichneumonider i rett underfamilie. I tillegg til en meget god nøkkel til underfamilie gir boka en presentasjon av de drøyt 30 aktuelle underfamiliene, samt en liste over andre publikasjoner som gjør det mulig å komme videre med bestemmelse ned til tribus, slekt og art. Mer om det i bokanmeldelsen. Det er registret ca. 2100 arter i Norge, sannsynligvis er det minst 4000 arter i Norge, så her er det mye upløyd mark.

Undertegnede og Alf Tore Mjøs, konservator på Stavanger museum, har syslet litt med identifisering av ichneumonider, og som nevnt over kan det være utfordrende. Skulle vi komme noe videre med denne insektgruppen måtte vi få litt oversikt over ressurspersonene i Norge, og publikasjonen av ovenfor nevnte bokverk gjorde at tidspunktet for å tromme sammen til en workshop neppe kunne bli bedre. Vi loddet stemningen hos Gunnar Engan, Geir Ørsnes og Håkon Haraldseide, og alle var interessert i å være med på en samling.

Lissonota coracina. Foto: Jarl S. Birkeland.

Acrodactyla quadrisculpta. Foto: Jarl S. Birkeland.

Ichneumon sp. Foto: Jarl S. Birkeland.

Dolichomitus sp. Foto: Geir Ørsnes.

Stavanger museum har fine lokaler for en slik samling på Revtingen Ornitologiske stasjon, som ligger ytterst på Jæren. I 2013 ble den gamle stasjonsbygningen fra 1937 kraftig oppgradert og utvidet med det som trengs for å ha kurs og konferanser for inntil 20–25 personer. Dette formidlingsbygget stilte Stavanger museum til disposisjon. Videre kontaktet vi Sabima, som innvilget en søknad om midler til å dekke reise, overnatting og mesteparten av bespisningen på workshopen.

Polyblastus sp. Foto: Jarl S. Birkeland.

Gunnar foreslo at vi skulle kontakte Niklas Johansson fra Sverige som jobber for den svenske ArtDatabanken. Han er en av de fremste ekspertene i Sverige på gruppen. Han publiserte i fjor en revisjon av slekten *Enicospius*. Gunnar visste at han jobbet med en revisjon av den enda mer artsrike slekten *Ophion*, så Niklas ble kontaktet med forespørsel om han kunne tenke seg å komme for å fortelle om dette arbeidet og praktveps generelt. Han takket ja og foreslo samtidig at vi også skulle invitere Gavin Broad som var hovedforfatteren av ovennevnte bok. Jeg må inrømme at jeg var litt skeptisk da jeg sendte mail for å invitere ham, en mann med tittelen Principal Curator in Charge, Insects, på Natural History museum i London! Jeg følte at jeg kom til å dumme meg ut, dette kan jeg jo egentlig ingenting om, for så å invitere denne ekspertten! Gavin takka ja til å komme, så da var det ingen vei tilbake, her var det bare å kjøre på og håpe at det ble bra.

Samlinga ble annonsert på nettsiden til NEF og ellers via jungeltelegraf, og vi endte opp med 16 deltagere inkludert våre inter-

Niklas Johansson forteller om sin revisjon av *Ophion*. Foto: Jarl S. Birkeland.

nasjonale eksperter, noe som var ganske passelig ifht lokalet vi hadde tilgjengelig.

På samlinga hadde alle med seg ferdig preparerte dyr og egen stereolupe. Gavin gav oss et par innledende foredrag om Ichneumonidae og boka hans. Niklas hadde et veldig inspirerende foredrag om hans arbeid med *Ophion*. Vi jobbet sammen for å lære av hverandre med lupene, Gavin og Niklas gav tips og hjelp til med bestemmelse av dyra.

Som kjent duger ikke helten uten mat og drikke. AlfTore viste et framifrå talent i den forbindelse, han passet på at alle var gode og mette, en fantastisk fasilitator!

Vi fikk også plass til et par turer med håven. Jæren er jo et spesielt område i norsk sam-

menheng, med en spesiell flora og fauna på de små lommene som er igjen i den grønne ørkenen det intensivt drevne jordbrukslandskapet er. Vi var på Oгна lengst sør på Jæren og på Orre rett sør for Revtangen.

Deltagerne som hadde behov for det ble innlosjert i campinghytter ca. 500 meter sør for stasjonen. Noen sov på Revtangen OS, og Kjell Mjølshnes, som bor like ved, stilte velvillig opp med noen ekstra senger. Kveldene ble brukt i stua på stasjonen, hvor praten gikk livlig til langt på natt. Det er viktig med faglig utbytte av en slik samling, men nettverksbygging og nye bekjenskaper er minst like viktig. Når man jobber med såpass vanskelige grupper er løsningen ofte å sende materiale eller gode bilder til dem som er eksperter på de ulike

Deltagerne på trappa på Revtangen OS. Bak fra venstre; Alf Tore Mjøs, Gavin Broad, Niklas Johansson, Gunnar Engan, Kjell R. Mjølssnes, Geir Ørsnes, Arnstein Staverløkk, Rune Roalkvam. Foran fra venstre; Jarl S. Birkeland, Solveig Apeland, Eva Songe Paulsen, Lars Ove Hansen, Frode Ødegaard og Jostein Austevik. Foto: Rune Roalkvam.

underfamiliene, eller har tilgang til store referansesamlinger.

Samlingen fungerte etter hensikten, og de aller fleste av oss ble både klokere og inspirert til videre satsing på denne insektgruppen. Som Gavin Broad sa i en av sine presentasjoner: Om vi ikke klarer å bestemme alt pr. i dag, så er det viktig å bygge opp samlinger i alle fall til underfamilie-nivå. Ved større revisjoner og produksjon av identifikasjonsnøkler vil det alltid være behov for materiale fra ulike deler av Europa. Det er viktig å vite hvem som jobber med hva, og hvor det finnes materiale som kan lånes ut eller doneres. Lars Ove Hansen

oppsummerte med at det var en samling med imponerende høy faglig kvalitet, og dette tar vi med oss i planleggingen av nye samlinger. Dette var den første skikkelige testen av Revtangen OS som lokalitet for denne typen workshop, og vi er alt i gang med noen forbedringspunkter slik at vi står enda bedre rustet til neste workshop i 2020!

Jarl S. Birkeland
Neptunveien 9A
4026 Stavanger
E-post: jarl71@icloud.com

Nordic Coleoptera Group - Årsmøte 5–8. september 2019

Per Kristian Solevåg

Nordic Coleoptera Group ble stiftet i 2011 og består av amatører og profesjonelle entomologer med interesse for biller. Hvert år arrangeres årsmøte på rundgang i de nordiske landene, og i 2019 var turen kommet til Norge igjen. Første helgen i september samlet det seg derfor 15 billejegere på Solum gjestegård i Soknedal, Midtre Gauldal kommune i Trøndelag, med ekskursjoner og årsmøte på agendaen. Alle funn fra årsmøtet er lagt ut på Artsobservasjoner.

Elvebredder av den dimensjon som finnes i Norge, er sjelden vare i Norden. Rundt de store elvene i Trøndelag og andre steder i landet er det gjennom tidene dannet sandbredder og steinbredder som danner gode levekår for mange insekter som er spesialisert til denne typen habitat. Elva fører med seg sand fra høyereliggende områder, og legger den igjen der elva bukker seg nedover. Ved utløpet av elvene dannes det gjerne sumpområder med mudder og utallige elveløp og småbekker med tett

Deltagerne under NCG-årmøte 2019. Fra venstre Ulf Hansen, Frode Ødegaard, Oddvar Hanssen, Bernt Rønning, Arne Laugsand, Torbjørn Ramqvist, Per Kristian Solevåg, Per Löfgren, Christoffer Fågerström, Håkan Lundkvist, Gorm Jørgensen, Jeppe Rafn og Johan Bogaert. Foto: Ulf Hansen med selvtløser.

skog rundt. Sånn er det også med den 152 km lange Gaula, som var målet for dette årsmøtet. Gaula har sitt utspring på fjellet i Tydal, og renner ut i Gaulosen rett sør for Trondheim. Den er mest kjent for laksefiske, men det var ikke laksen vi jaktet på denne helgen. Gaula har den høyeste tettheten av elvebreddespecialister i Nord-Europa, så alt lå til rette for gode fangster. Været var derimot ikke helt på vår side, da kraftig regnvær og lave temperaturer dagene før årsmøtet gjorde at dyrene var lite aktive. I tillegg til elvebredder ble noen kompostdunger endevendt, og gammelskogen med gran på høydedragene rundt Gaula ble også undersøkt. Granskogen i området bærer noen steder preg av urskog, med flere billearter som er sjeldne i både norsk og nordisk sammenheng.

Godbiter i gammelskogen

Langdalen er et av områdene med gammel-skog som ble besøkt den ene dagen. I tillegg til spor etter bjørn, ble det funnet flere godbiter. *Bius thoracicus* (Fabricius, 1792) (EN) lever inne i larvegangene til trebukken *Callidium coriaceum* (Paykull, 1800) (NT). Her må man altså finne en rødlistet art for å finne en annen. Noen ganger kan *Bius* såldes frem fra undersiden av barken, men som oftest må man inn i veden for å finne den. Dette skjer selvsagt ikke uten skade på treet, så det ble bare foretatt overflatesøk. En larve ble funnet, da de voksne trolig var ferdige med årets oppgaver med å føre slekten videre.

En annen art som er spesiell for dette området er *Phryganophilus ruficollis* (Fabricius, 1798) (EN), en særing hvis larve bare lever i gamle granstokker angrepet av

gråporekjuke. Kjuken danner et karakteristisk gulaktig mycel i stokken, og her lever larvene og forsyner seg av mycel. Arten er trolig begrenset til de indre delene av Trøndelag i Norge, og er sjelden i Sverige også. I en relativt nedbrutt granstokk på et hogstfelt i Langdalen ble det funnet både kjuke og flere larver inne i stokken. Arten er avhengig av gammelskog og kan utnytte nærliggende hogstfelt til larveutvikling. Dette er derimot ikke holdbart i lengden, da hogstfeltene bare er midlertidig oppholdssted. Er det bare plantefelt rundt, klarer den seg ikke. En annen godbit var kortvingen *Olisthaerus substriatus* (NT). Den lever under bark av furu og gran, og har trolig sin hovedutbredelse fra Trøndelag og nordover i Norge. Den krever tett og gammel skog, og er truet blant annet grunnet hogst.

Illeluktende biller

Ved Øya videregående skole ligger det en illeluktende komposthaug av svære dimensjoner, en fin blanding av gras, halm og møkk fra dyra på skolen. Den gikk deltagerne løs på en av dagene, og kortvinger og annet snacks raste ut i mengder. Kompost er næringsrike greier, og de store mengdene med larver tiltrekker seg rovdyr, som for eksempel kortvinger. De store artene av *Philonthus* og *Quedius* trives i slike miljøer, sammen med flerfoldige arter som lever av mycel og råtnende materiale. Har man et par hanser, og ikke er redd for å skitne til sålden, kan man finne et imponerende antall arter i slike miljøer. En annen type kompost som også er rik på arter, er hønsemøkk. To hauger med hønsemøkk ble undersøkt, og særlig en på Hongrød viste seg å være populær blant de seksbenete. Til

sammen ble det funnet flere titallas arter i kompostene som ble undersøkt i løpet av turen, og flere var ikke funnet i Trøndelag tidligere.

Elvebredd og elveutløp

Men det var først og fremst elvebreddene som var målet for mange av de tilreisende. Flere arter av *Bembidion* og *Bledius* er tallrike her, sammen med andre spesialister fra andre familier. Grunnet det tidligere nevnte gråværet, var fangstene ikke de helt store, men noe ble det jo. *Bembidion virens*, *Bembidion prasinum* og *Bledius arcticus* er nordlige arter i Norden, og særlig danskene var på jakt etter disse. De ble funnet alle sammen. I tillegg ble det lett grundig etter

Tetralaucopora crebrepunctata (EN), en kortvinge beskrevet så sent som i 1962 av Andreas Strand fra akkurat Gaula. Den ble dessverre ikke funnet, men den langt vanligere fetteren *T. rubicunda* var tallrik. Kanskje neste gang? En kortvinge som også er funnet langs Gaula, er *Acrotona obfuscata* (NT). Den er funnet i området, og et individ langs Lysakerelva i Bærum for et par år siden. Flere eksemplarer ble funnet i overgangen vegetasjon/streinbredd på Fornes. *Acrotona* er slitsomt vanskelige å artsbestemme, men denne arten er grei grunnet karakteristiske genitalier hos hannen. Kortvingen *Ochtheophilus strandi* (NT) ble også funnet på Fornes, en art som er vanligere i nordlige deler av landet. I tillegg ble *Bembidion semipunctatum* (NT) fun-

Stinkende kompost ved Øya videregående skole. Mange biller trives i dette miljøet, der de fråtser i muggsopp, og hverandre. Foto: Per Kristian Solevåg.

Johan og Christoffer sjekker fangsten ved sandbankene på Fornes. Foto: Per Kristian Solevåg.

net på Fornes. Dette er også en art som er knyttet til elvebredder. Den mest eksklusive arten var derimot *Bembidion litorale* (EN), en art som bare er funnet langs elver i Trøndelag og indre deler av Østlandet i Norge.

Den ene dagen dro vi til Lodbekken rett under brua over Gaula. Der er det noen fine elvebredder med mudder og sand, og flere av de typiske elvebreddsartene dukket opp. En annen som dukket opp da var *Dryops nitidulus* (NT), en mudderbille som bare er kjent fra elvebredder i midtre deler av landet. Den ble funnet ved å skylle vann på elvebreddene, og regelrett skylle dyra ut. Sikkert traumatiserende for dyra, men effektivt!

Christoffer med sin modifiserte løvblåser på Fornes. Foto: Per Kristian Solevåg.

Arne og Torbjørn dro til Mosand en av dagene, og gjorde noen fine funn på elvebredden og tilhørende kantvegetasjon. Både *Dasygrypeta veleta* (NT) og *Atheta autumnalis* (NT) dukket opp, begge to knyttet til elvebredder og slam i fuktige habitater. Den sistnevnte finnes stort sett bare i Trøndelag i Norge, og er en liten kuriositet i nordisk sammenheng, med få funn og rødlistet også i Sverige og Finland.

Ny art for Norge

Nær utløpet av Gaula ligger Volløya, et område med flere småbekker og vannpytter blandet med løvskog og engvegetasjon. Her ble flere av de tidligere nevnte *Bembidion-*

Ulf og Jeppe leter etter bakkelevende biller ved Volløya. *Acritus komai* ble funnet her. Foto: Per Kristian Solevåg.

artene funnet, og i tillegg dukket turens morsomste overraskelse opp. Christoffer hadde med seg sin modifiserte løvsuger, en finurlig innretning for å finne biller i ulike typer vegetasjon. Setter man et filter på spissen, eller gjør andre modifiseringer, blir dette et glimrende apparat for effektiv billesamling. En av billene som ble sugd opp, var stumpbillen *Acritus comai*, ikke tidligere funnet i Norge. Dette var en gledelig overraskelse, og et flott funn på en ellers litt artsfattig lokalitet.

Neste år blir det årsmøte i Sverige, og vi håper at flere billeinteresserte fra Norge har mulighet til å bli med for spennende dyr og hyggelig samvær.

Vi takker Sabima for økonomisk støtte for å gjennomføre årsmøtet.

Per Kristian Solevåg
Roseveien 36
3408 Tranby
perkrisol@yahoo.com
97952637

Å hekle et insekt

Jan Stenløkk

At noen samler insekter og til og med har de hengende på kontorveggen, er vel ikke helt vanlig? Så jeg måtte selvsagt spørre min kollega Franziska Blystad hvor hun hadde samlet sine tropiske biller - og en eikehjort! Svaret var at de hadde hun laget selv - som heklede insekter. I dette måtte det graves dypere!

Franziska Blystad med sine heklede insekter. Spinneren nederst er derimot «ekte vare». Foto: Jan Stenløkk.

Franziska har alltid likt å hekle viste det seg. Hun har drevet med det siden hun var liten. Å hekle insekter kom hun på selv, og heller ikke kjenner Franziska til andre som driver med dette. Det tar et par timer å lage ferdig et «insekt». Tegninger finnes jo ikke, og det er etter egen fantasi og håndlag.

Det å være fascinert av form og farge på insekter, og da kanskje særlig av billene, er hun vel ikke alene om. Inspirasjon til

Eikehjorten (*Lucanus cervus*). Foto: Jan Stenløkk.

En eksotisk frøbille (Anthribidae)? Foto: Jan Stenløkk.

En trebukk (Cerambycidae). Foto: Jan Stenløkk.

heklingen ble hentet fra bilder på nettet, men hun har også noe bakgrunn i zoologi. Så hun vet absolutt hvordan et insekt skal se ut, med seks bein, antenner og det hele. Nå jobbes det med en flue, så det er et nytt prosjekt som sikkert blir spennende.

Så hva har vi av insekter? Eikehjorten (*Lucanus cervus*) er selve ikondyret for eksotiske biller. Om den finnes i Norge har vært diskutert, og det hadde vært flott om den var vanlig her i landet. Det er hannen som har de store kjevene, som brukes til å kaste rivaler av kampplassen, når det er kamp om hunnene. En stor scarabide (Geotrupinae) trodde jeg helt sikkert var ekte ved første øyekast. Dette er nok en «pilletriller» - kampen blant insektene står ikke bare om hunnene, men som kjent

også å sikre seg nok møkk for avkommet. Skeptiske som disse insektene er, triller de likegodt bort en kule for bruk i fred og ro. Så er det en snutebille, kanskje en eksotisk frøbille (Anthribidae), siden den har så kort snute? Og en trebukk (Cerambycidae) - denne flotte billefamilien med så mange store, fargerike og eksotiske medlemmer. En sommerfugl har også kommet med - er det en silkespinner (*Bombyx mori*)? I alle fall er det en flott spinner (Satruriidae).

Jan Stenløkk
Kyrkjeveien 10,
4070 Randaberg

En praktbok om praktveps!

Denne praktfulle boka om praktveps må du bare ha. I alle fall hvis du ønsker å bli bedre kjent med disse flotte dyra som utgjør en veldig stor andel av det biologiske mangfoldet i Norge. Et mangfold som til nå har vært omtrent «umulig» å fordype seg i uten nærmest å måtte vie all sin tid til dem. Denne artikkelen er ikke egentlig en anmeldelse av boka til Broad, Shaw og Fitton. Den er en sterk anbefaling om å kjøpe den! En bok med så gjennomført faglig høy kvalitet skal du lete lenge etter.

Den tida er hermed slutt. Denne boka har alt du trenger for å bli kjent med dem bit for bit. Begynn gjerne med de største. Hunner med synlig ovipositor er som regel betydelig enklere å bestemme enn hannene.

Det foregår for tida et omfattende arbeid for å øke kunnskapen om disse dyras taksonomi og økologi. I dag publiseres det aller meste på engelsk, og legges ut som pdf gratis nedlastbart på nett. Praktveps finnes i så godt som alle habitater og kan finnes nesten hele året. De spiller en viktig rolle i omtrent alle andre småkryp sitt liv. Samler du inn larver, pupper, kokonger eller plantedeler for klekking er sjansen stor for at du får en eller flere praktveps med på kjøpet i tillegg til, eller i stedet for, det dyret du håpa på. Dersom du får både verten og vepsen bestemt, og

Broad, G.R, Shaw, M.R & Fitton, M.G. 2018. Ichneumonid wasps (Hymenoptera: Ichneumonidae): their Classification and Biology. RES Handbooks for the Identification of British Insects, Vol 7 part 12. Royal Entomological Society and Field Studies Council. 418 sider.

Kan kjøpes hos: www.naturogfritted.no/ Kr 772. Kan også kjøpes direkte fra Royal Entomological Society. £55.00

publiserer den med informasjon om vert og økologi, bidrar du samtidig til økt kunnskap om denne vepsens preferanser. Mange er knytta til en enkelt vertsart, mens andre kan boltre seg i et stort spekter av arter.

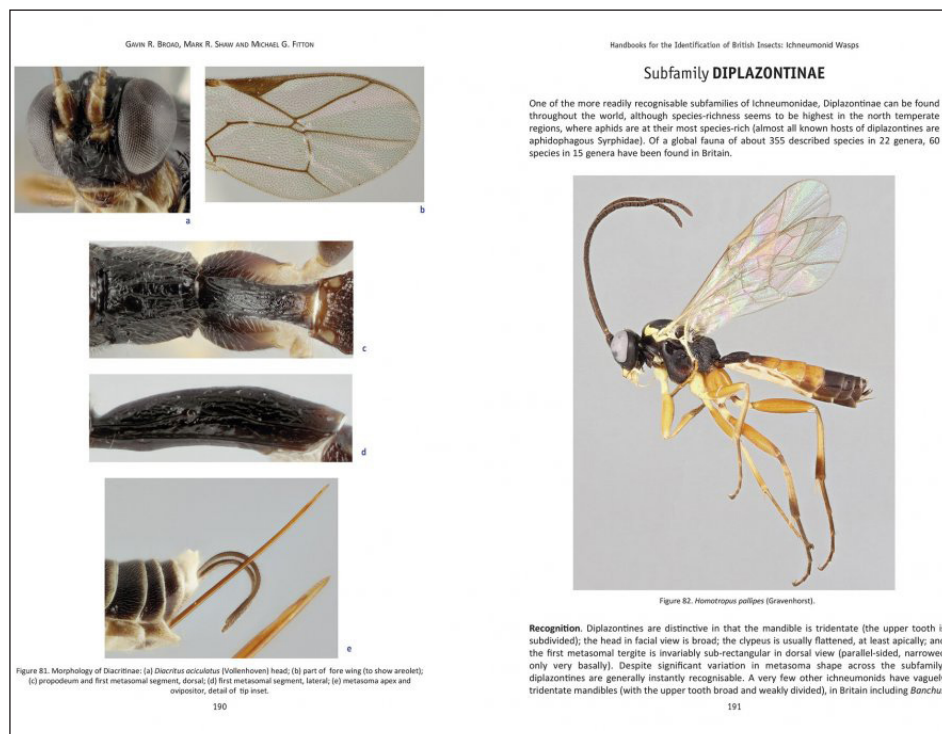
Som amatør er det omtrent umulig å finne feil og mangler i boka, selv om Broad ønsker tilbakemelding om akkurat det. Han hadde sett noen småting sjøl, uten at jeg husker helt

hva det var. Gavin R. Broad er Principal Curator for Hymenoptera i Natural History Museum i London. De to andre, Mark R. Shaw (National Museums Scotland) og Michael G. Fitton (pensjonert fra Natural History Museum i London) har omtrent viet hele sine lange liv til praktveps og andre parasittveps, med imponerende publikasjonslister.

Boka starter med en gjennomgang av generell biologi, innsamling og preparering, og gir en oppdatert taksonomisk oversikt. Det har skjedd en del endringer de siste åra, bl.a. ved at den store underfamilien Cryptinae er splittet opp i to underfamilier, Cryptinae og Phygadeuontinae. Disse endringene blir

høsten 2019 oppdatert i Artsdatabankens artsnavnebase.

En viktig og sentral del av boka er kapitlet om morfologisk terminologi. Her er alle vepsens kroppsdelene vist med detaljerte og gode tegninger. Bak i boka finnes en alfabetisk oversikt over alle begrep som brukes i nøkler og beskrivelser. Dette er ekstra kjærkomment fordi det i eldre litteratur ofte brukes ulike ord på samme kroppsdel. For mange er det å lære seg alle nye begrep en ekstra stor bøyg når det gjelder å gå løs på nye artsgrupper. Denne boka bidrar sterkt til at denne bøygen blir så liten som overhodet mulig.

Figur 1. Presentasjon av underfamilier. To sider fra boka, som viser siste side av Diacritinae og første side av Diplazontinae.

Nøkkel til underfamilier

Etter ny taksonomisk inndeling av praktveps, som presentert i denne boka, har vi 36 underfamilier i Norge (Tabell 1). Mange av dem er relativt artsfattige, og derfor ofte enklere å nøkle til art. Bare 10 av underfamiliene har mer enn 100 arter kjent fra Norden. De mest artsrike i Norge er Ichneumoninae, Ctenopelmatinae, Campopleginae og Phygadeuontinae. Disse er også av de vanskeligste å komme ned til artsnivå på, men tilgangen på god bestemmelseslitteratur vokser raskt for tida. For flere og flere underfamilier og slekter blir det etter hvert mulig å bestemme dyra ned til art. For de fleste artene kreves belegg som kan studeres under lupe, men med erfaring kan mange dyr bestemmes til underfamilie, enkelte også til art, ut fra gode bilder. Likevel anbefales meget sterkt å ta belegg hvis du har lyst til å jobbe med praktveps. For mange grupper er taksonomien fremdeles dårlig utredet, og mange arter kan variere en god del i fargetegningene.

Nøkkelen i denne boka er eksemplarisk. Skillekarakterene i hvert nøkkelpar er vist med gode detaljbilder (Figur 1 og 3). Boka starter med skillekarakterer mot den andre store familien i Ichneumonoidea, Braconidae. Til sammen utgjør nøkkeldelen 68 sider av boka.

Det er en stor fordel å ha dyr som er godt preparert, med vinger, bein og antenner utspent. En god lupe er nødvendig for å sjekke nøkkelkarakterer som er så små at de ikke er mulig å se godt nok uten. De fleste praktveps har vinger, men i noen underfamilier finnes hunner som er vingeløse eller kortvinga. Disse nøkles for seg.

Både som nybegynner og som erfaren med vanskelige dyr, må du gå nøkkelen fra start til mål. Ofte tidkrevende, men lærerikt og utfordrende for oss som syns artsbestemming av krevende dyr gir en ekstra dimensjon til vår hobby. Etter hvert som du jobber deg opp den bratte læringskurven blir det færre og færre dyr du må gå den lange veien med. En stor andel dyr som samles enten manuelt eller i feller tilhører de største underfamiliene som du stort sett lærer deg rimelig kjapt, bortsett fra en del kinkige grensetilfeller. For eksempel kan underfamilien Ctenopelmatinae ofte være vanskelige når du må sjekke en bitteliten tann på framtibia som du må ha veldig god forstørrelse for å se. Men de har jo oftest lange antenner, noe som kan hjelpe deg på rett vei.

Presentasjon av underfamilier

Alle de 36 underfamiliene av praktveps som er kjent fra Norge presenteres i denne boka. I tillegg er tatt med en kortere gjennomgang av 6 underfamilier som finnes i andre verdensdeler. De største underfamiliene vies naturlig nok mest plass. Som eksempel på hvordan presentasjonen er bygd opp i boka velger jeg en liten underfamilie, Diplazontinae, med 65 arter kjent fra Norge og 81 i Sverige. Diplazontinene er revidert i 2014 av Seraina Klopffstein. Gode nøkler finnes for alle arter kjent fra Nord-Europa. De er ikke av de største praktvepsene, men en av dem er en av verdens vanligste insekter, *Diplazon laetatorius* (Figur 2). Den formerer seg partenogenetisk. Hanner er kjent bare fra Nord-Amerika og India, så finner du en hann av denne gjør du et kjempefunn!

Presentasjonen begynner med de viktigste kjennetegn for denne underfamilien, og hvilke slekter i andre underfamilier de kan forveksles med. Deretter følger en statusrapport over hvor godt denne underfamilien er utreda taksonomisk, og dens plassering i forhold til andre underfamilier. En stor del av presentasjonen er viet dyrenes biologi. For mange slekter og arter er det gjort grundige og omfattende studer, mens for andre er kunnskapen nærmest lik null. For Diplazontinene er kunnskapsgrunnlaget forholdsvis stort. Alle artene legger egg i blomsterfluelarver som lever av bladlus, bortsett fra en slekt. Referanser til aktuell forskningslitteratur er tatt med her, med eksempler på slekter og arter som er knytta til ulike blomsterflueslekter. For Diplo-

zontinene utgjør denne delen 3 sider, for Pimplinene 9,5 sider.

Til slutt i presentasjonen gis referanser til den viktigste litteraturen som finnes for identifikasjon av hver underfamilie, hvilke slekter som er godt dekket og slekter som er mangelfullt og dårlig utreda. For diplazontinene er det meste i boks, så den er derfor en av underfamiliene det er greit å begynne med.

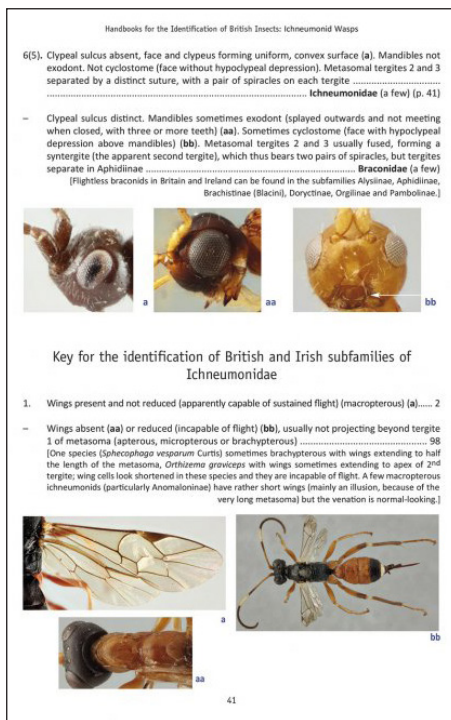
Litteraturlista i denne boka (50 sider) er meget omfattende og oppdatert på relevant litteratur fram til 2018. Den gir derfor all den informasjon du trenger for å gå videre med bestemmelse av egne dyr til art. Heldigvis er det meste av ny litteratur tilgjengelig med svært gode nøkler på en-

Figur 2. *Diplazon laetatorius*. Foto: Geir Ørsnes

Tabell 1. Antall arter i underfamilier funnet i Norge og Sverige, oppdatert oktober 2019. Sortert etter antall kjent fra Norge.

UNDERFAMILIE	NORGE	SVERIGE
Ichneumoninae	336	547
Ctenopelmatinae	286	492
Campopleginae	284	307
Phygadeuontinae	266	369
Tryphoninae	156	198
Cryptinae	143	175
Orthocentrinae	133	149
Pimplinae	115	149
Banchinae	94	150
Diplazontinae	65	81
Metopiinae	65	77
Mesochorinae	51	111
Tersilochinae	51	75
Ophioninae	33	53
Anomaloniinae	21	47
Adelognathinae	15	29
Cremastinae	12	23
Xoridinae	12	24
Poemeniinae	11	10
Cylloceriinae	6	8
Acaenitinae	5	11
Rhyssinae	5	8
Alomyiinae	3	1
Collyriinae	2	2
Eucerotinae	2	2
Hybrizontinae	2	3
Microleptinae	2	3
Oxytorinae	2	2
Stilbopinae	2	6
Agriotypinae	1	1
Ateleutinae	1	1
Brachycyrtinae	1	1
Diacritinae	1	1
Lycoriniinae	1	1
Neorhacodinae	1	0
Orthopelmatinae	1	2
SUM	2187	3119

Figur 3. En side fra nøkkeldelen av boka, som starter med karakterer som skiller Braconidae fra Ichneumonidae.

gelsk, mens eldre litteratur er av varierende kvalitet og ofte med langt færre illustrasjoner. Veldig mye finnes på tysk og russisk, og en stor del av det er nedlastbart som pdf.

Håper du får lyst til å kjøpe boka. Natur og fritid har relativt få inne, og opplaget er heller lite. Dersom den blir utsolgt kommer forhåpentlig et nytt opplag igjen snart. Gavin Broad sa på workshopen i sommer at Norge må være et hovedmarked for denne boka, siden så mange alt har kjøpt den. Det blir workshop igjen i juni 2020, og da er denne boka obligatorisk.

Gunnar Engan

Nordens fjärilar

En fälthåndbok - Av Bo Söderström

En komplett felthåndbok over alle dagsommerfugler som kan ses i Sverige og Norden. Med fullstendige beskrivelser og 600 fotografier av alle de 152 arter av dagsommerfugler og smygere du kan se i Norden.

Oppdatert håndbok med komplett info om alle norske- og nordiske dagsommerfugler.

Pris
kr 249

Sveriges fjärilar - Samtlige dag- og nattfjärilar

Boken behandler samtlige av de cirka 1100 svenske stor-sommerfuglene og dermed også de fleste norske arter. Boka har bilder av artene både i naturlig hvile-stilling og med utspente vinger. Den mest komplette felthåndboka også for norske forhold så langt. 763 sider. Myk perm. Utgitt september 2019.

NYHET - Pris kr 480

Veggbilder av Insekter fra Liljeborgs

Makrobilder fra fotostudio av norske og eksotiske insekter
Format fra 15x15 til 50x70 på 200 grams kvalitetspapir.

Se utvalget på www.naturogfritid.no/Gaveartikler/Veggbilder

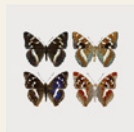
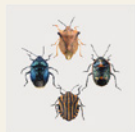
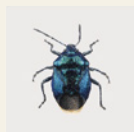
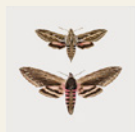
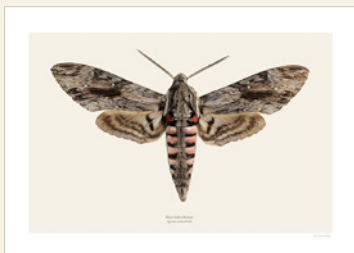

Foto av biller, natt-svermere, dagsommerfugler og øyestikkere enkeltvis eller i montasjer. Et bilde kan være satt sammen av opptil 100 delbilder.

Vi har passende rammer.

Flott mulighet til å vise fram vårt vakre biomangfold på en fin måte.

Bilde 50x70 - kr 595

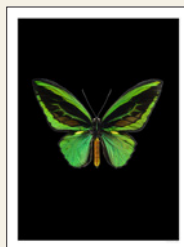
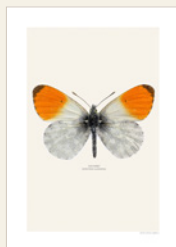
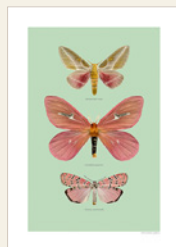
Bilde 40x50 - kr 480

Bilde 30x40 - kr 295

Svart 30x40 - kr 335

4stk 15x21 - kr 440

Rammer fra kr 90 - 490

Entomologisk filateli X:

Maleriske insekter

Ivar Stokkeland

Denne gangen skal vi til kunstens verden. Et frimerke kan i seg sjøl vurderes som et kunstverk; og mange frimerker avbilder direkte malerier eller andre kunstverk.

I Trond Hofsvangs utmerka artikkel om brukskunst i Insekt-Nytt i 2018 skriver han om bien og skarabeen som hieroglyfer. Begge disse er representert på frimerker, blant anna egyptiske. Men nå altså: bildekunst. Vi begynner med oljemaleriet «Mencari kutu» fra 1953 av indonesiske Hendra Gunawan. Han var aktiv i den indonesiske uavhengighetskampen og måtte male i fengsel i tolv år. Gunawan døde i

1983, men maleria hans blir i dag omsatt for millionbeløp. Mencari kutu betyr noe sånt som «på jakt etter lus», og det er det eneste (?) lusefrimerket som fins.

Lopper er også svært sjeldne som motiv. Det finnes som tema for ei barnetegning på et tysk frimerke. Og så har vi et prakt-eksemplar på et millenniumsmerke fra Nevis (Karibia). Frimerket viser det kjente kobbersticket «Doktor Schnabel von Rom» fra 1600-tallet. Og så har en kreativ grafiker lagt på ei stakkars loppe på kunstverket, som om loppene var skyld i pesten. Pestdoktoren har på seg ei tidlig gassmaske, med urter i nebbet mot den vonde lukta, som man mente var smittebærende.

Mencari kutu betyr noe sånt som «på jakt etter lus»

Kobbersticket «Doktor Schnabel von Rom»

Den fargerike loppeprofilen er tegna av en tysk elleveåring.

Sjølportrett av Giuseppe Arcimboldo fra 1500-tallet.

«Innhøstere» fra 1820-tallet av Aleksej G. Venetsianov

En «spansk bie» fra Liechtenstein fra år 2000.

Døden er også representert i et tsjekkisk frimerke fra 1997 som viser et sjølportrett av italieneren Giuseppe Arcimboldo fra 1500-tallet. Han virket bl.a. som hoffmaler i Praha og er i dag mest kjent for sine fantasifulle «portretter» der ansiktet er bygd opp av bl.a. frukt.

Litt mer romantisk er «Innhøstere» fra 1820-tallet av Aleksej G. Venetsianov. Han var den første russiske maleren som tok for seg bondelivet. Vi ser at to neslesommerfugler har slått seg ned på den voksne kvinne. Verket henger på museum i St. Petersburg, og frimerket er utgitt av Sovjetunionen 1968.

Vi avslutter med et mer moderne verk: Den drømmende bien, litografi fra 1979 av den kjente spanske kunstneren Joan Miró. Miró regnes som en av de sentrale surrealistene. Den nevnte Arcimboldo har med

sin sprelske, nyskapende kunst blitt kalt for surrealismens oldefar. Inspirasjonen er synlig ikke minst hos Salvador Dalí.

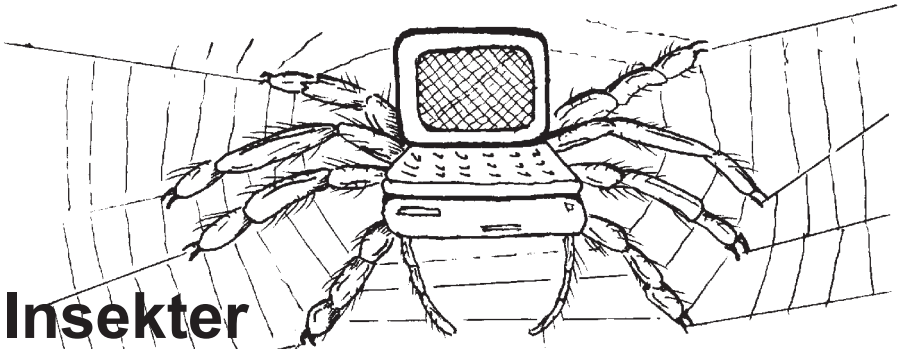
Litteratur

Hofsvang, T. 2018. Insekter som brukskunst. Insekt-Nytt 43(2): 5-10.

Ivar Stokkeland
Petersborggata 54
9009 Tromsø
Ivar.stokkeland@npolar.no

Insekter i nettet

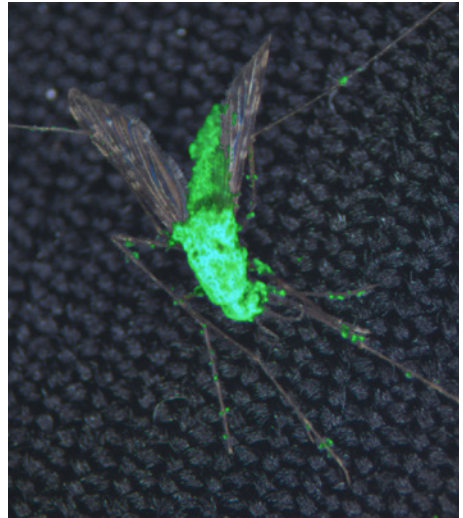
ved Jan Stenløkk

Genmodifisert sopp infiserer malariamygge

En sopp som naturlig infiserer malariamygge, er genetisk endret slik at den også kan produsere gift fra en edderkopp. Soppen *Metarhizium pingshaense* er relativt enkel å modifisere genetisk. Gener fra en tunneledderkopp («funnel-web spider», familien Atracidae), som er vanlige i store deler av Australia ble satt inn i soppen. Når den infiserer myggen, vil soppen produsere edderkopp-giften inne i insektet, med fatale følger. Bare et par sporer er nok til å infisere mygg, og en felt-test i en skjernet og kunstig oppsatt landsby med 1500 mygg var svært vellykket. Soppen skal etter sigende ikke kunne infisere andre insekter, men en kan jo bekymre seg dersom store mengder mygg forsvinner fra økosystemet.

Etter: «Fungus Modified to Produce Spider Venom That Could Be Used to Kill Malaria Carrying Mosquitoes», 3. juni 2019, <https://interestingengineering.com/fungus-modified-to-produce-spider-venom-that-could-be-used-to-kill-malaria-carrying-mosquitoes>

Bildet viser en død hunn av myggen *Anopheles gambiae* dekt med den myggdrepende soppen *Metarhizium pingshaense*, som har blitt modifisert til å produsere edderkopp- og skorpiongift. Soppen lager også et grønt selvlysende protein slik at den enkelt kan identifiseres. *Foto: Brian Lovett.*

Maurene blir frekkere

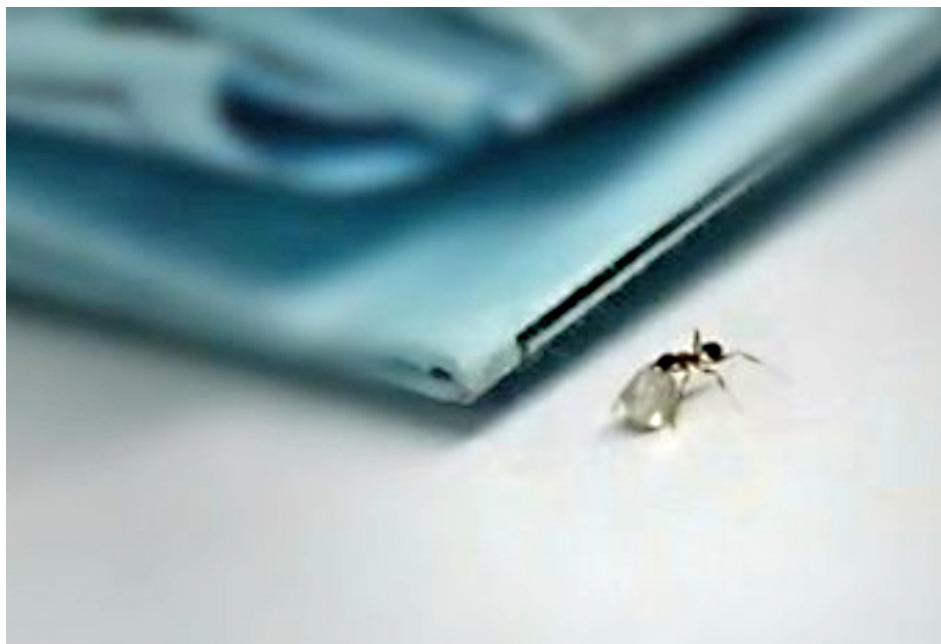
En smykkehandler i New York hadde besøk av en uventet diamanttyv. Flere små diamanter lå på et bord, og overvåkningskamera viser en liten maur som forsyner seg med en diamant, som den griper i kjevene. I 47 sekunder følger videokameraet tyven, der den både skubber og drar lasten med seg – som er like stor som mauren. Nå ble tyveriet avsluttet etter kort tid, men hva som ble straffen for udåden vites ikke.

Etter Live Science 21. August 2018: «This Ant Attempted the World's Tiniest Diamond Heist», <https://www.livescience.com/63383-ant-stealing-diamond.html> og en video av tyveriet ligger her: <https://www.livescience.com/63383-ant-stealing-diamond.html>

Mariehøner på radar

På vær-radaren til meteorologene så det ut som en stor nedbørsky lå over California, men de ringte til observatører på bakken om det var tilfellet. Det viste seg at skyen besto av en enorm mariehøne-sverm på 130 kilometer og i en høyde av 1500-2700 meter - riktignok ikke tett pakket med biller. Observatørene på bakken kunne også fortelle at det var mariehøner overalt. Mai er en god måned for mariehøner i California, som har ca 200 arter.

Etter Nett-Avisen 6. juni 2019: «Massiv mariehøne-sverm dukket opp på radar over California», <https://www.nettavisen.no/nyheter/massiv-marihøne-sverm-dukke-opp-pa-radar-over-california/3423694949.html>

Stillbilde fra videoen som dokumenterer den frekke diamant-tyven.

PÅ LARVESTADIET
ved Halvard Hatlen

Her er 20 nye spørsmål. Denne gangen, ganske grunnleggende spørsmål om insekters liv og utvikling. Kanskje særlig om sommerfugler, siden alle spørsmål er skrevet ut fra kapitlet «Bygning og utvikling» i boken om de norske dagsommerfugler og nattsvermere. Men mye av dette finnes omtalt andre steder og i en rekke bøker, siden det gjelder insekter generelt. Lykke til!

20 spørsmål med yrkesvilledning:

Regler: kun de under 15 år har lov å bruke hjelpemidler!

1. Kan du forklare hva «frenulum» er?
2. Hva er bløtest og mest bevegelig hos sommerfugler, bakkroppen eller brystet?
3. Hva er fullstendig forvandling, slik vi finner det blant annet hos sommerfugler?
4. Hvilke fire stadier utgjør en fullstendig forvandling hos insekter?
5. Hvorfor er en slik utvikling årsaken til insektenes vellykkede erobring av landjorden?
6. Hva er forskjellen mellom monofage og polyfage insekter?
7. Hvordan kan et insekt vokse når selve huden utgjør «skjelettet»?
8. Hva er betydningen av Lepidoptera (gresk)?
9. Har alle sommerfugler sugesnabel?
10. Hva er unikt med sugesnabelen i gruppen sommerfugler?
11. Hvorfor bruker noen insekter langt nord, eller i fjellet, flere år på utviklingen?
12. Kan larvene hos sommerfugler spinne med silkestråd?
13. Om så, hvilken nytte kan de ha av å spinne?
14. Hvor på kroppen sitter beina hos insekter?
15. Feromoner er nyttige, men hva er det?
16. Har sommerfugler vinger når de kommer ut av puppen, og i tilfelle hvordan kan det være mulig?
17. Hva er en vortefot?
18. Er det alltid hunnen hos sommerfugler som lokker hannen til seg?
19. Hvor lang rekkevidde kan et duftstoff ha, under gunstige omstendigheter?
20. Hvilket «knep» har hanner i slekten *Parnassius* for at hunnen ikke skal parre seg med andre hanner?

Svarene står på neste side:

Svarene:

1. Det er spesielle hefteanordninger som holder bak og framvingene sammen, finnes hos sommerfugler.
2. Bakkroppen er mest bevegelig.
3. Det er når utviklingen fra egg til voksen går gjennom svært ulike stadier.
4. Egg, larve, puppe og imago (kjønnsmoden).
5. De kan utnytte ulike substrat som larve og som voksen.
6. Monofage insekter er knyttet til en planteart som næringsvekst, mens polyfage har flere.
7. De bytter hud flere ganger.
8. Det kan oversettes til «skjellvinger» og er satt sammen av ordene lepidos (skjell) og pteron (vinge).
9. Nei, de mest primitive har kjever og kalles kjevemøll på norsk.
10. Den kveiles opp som en urfjær under hodet, når den ikke er i bruk.
11. Hovedsakelig fordi det er lav temperatur og kort sommer.
12. Ja, de har et par spinnkjertler.
13. De kan feste seg fast ved hudskifte, kan bruke den til forflytting og flere spinner en kokong hvor de forpupper seg.
14. På brystet, ett beinpar på hvert av de tre leddene.
15. Et duftstoff som blant annet hjelper hanner og hunner å finne hverandre.
16. Vingene er «små» i puppen og må «pumpes» opp etterpå, for så å herde.
17. Det brukes om en larvens «ekstra gripeføtter», som en kan finne på det som blir bakkroppen. Slike finnes blant annet hos plantevepser og sommerfugler.
18. Nei, blant annet hos rotetere er det omvendt.
19. Noen svermerhanner er istand til å spore en hunn på flere kilometers avstand.
20. De etterlater en beskyttende pergamentaktig kapsel som hindrer hunnen i å parre seg på nytt.

0-5 riktige: Dårlig, vi anbefaler en karriere som økonom, børsmegler, it-konsulent eller politiker.

5-10 riktige: Middels bra. Du kan kanskje bli lærer.

10-15: riktige: Meget bra, entomolog kan være en mulighet for deg.

15-20 riktige: Utmerket (du har vel ikke kikket?). Entomolog er yrket for deg. Kontakt Insekt-Nytt redaksjonen for ytterligere yrkesvilledning.

Litteratur:

Aarvik, L., Hansen, L.O., Kononenko, V. 2009. Norges Sommerfugler. Håndbok over Norges dagsommerfugler og nattsvermere. Norsk entomologisk forening, Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. 432 pp.

Digitalisering af Entomologiske Meddelelser

Vi er i bestyrelsen glade for at kunne annoncere færdiggørelsen af vores digitaliseringsprojekt. I foråret modtog vi bevilling fra 15. Juni Fonden til at digitalisere alle tidligere bind af Entomologiske Meddelelser. De sidste par måneder har Astrid Blok van Witteloostuijn arbejdet hårdt på at få indskannet samtlige tidligere numre. De er nu uploadet til DanBIF (Danmarks Biodiversitets Informations Facilitet), hvor vi har fået lagerplads til at opbevare dem. Desuden er der lavet link fra vores egen hjemmeside <https://www.entomologiskforening.org/entomologiske-meddelelser/artikler>. Da der under arbejdet blev fundet enkelte fejl i det oprindelige indeks fra 2000 er disse blevet rettet. Det er dog kun sket for delen omhandlende de videnskabelige og mindre artikler. Det systematiske indeks, personalia, og anmeldelser findes stadig i det oprindelige indeks. Der er desuden tilføjet et opdateret indeks for bindene fra år 2000 til 2018. Øverst på siden er der tilføjet en google søgebar der søger på siden og undersider. Her vil det på sigt være muligt at søge på titler og forfattere til artikler, dog venter vi på at google har fået opdateret deres information om vores side før den virker fuldt ud. Dette burde være klar indenfor de næste par måneder. Til sidst vil vi bare sige god læselyst, der er masser af spændende artikler at give sig i kast med.

Forhandlere av entomologisk utstyr

NATUR OG FRITID

Norsk firma med godt utvalg av entomologiske bøker og entomologisk utstyr (og annet naturrelatert). Har salg både over disk og på nett. Drevet av og for naturinteresserte. www.naturbokhandelen.no

NHBS

NHBS fører forskjellig entomologisk utstyr, og har et stort utvalg tilgjengelig i deres tilbudskatalog. <https://www.nhbs.com/equipment>

APOLLO BOOKS

En bokhandel som spesialiserer seg på entomologisk litteratur. Bestill katalog! www.apollobooks.dk. E-post: info@apollobooks.dk

B & S ENTOMOLOGICAL SERVICES (MARRIS HOUSE NETS)

Dette firmaet selger forskjellige typer insekt-nett, inkludert malaisetelt. Har produkter som er ansett for å ha svært god kvalitet. www.entomology.org.uk/

ORTOMEDIC (tidligere Onemed AS)

Fører stereomikroskoper, binokularluper, laboratorieutstyr, o.a. Se annonse på baksida av bladet. www.ortomedic.no

BIOQUIP

Kjempestort entomologisk firma lokalisert i California, USA. Fører det aller meste. Verdt å prøve, men litt dyre! www.bioquip.com

ENTO SPHINX s.r.o.

Et tsjekkisk firma som fører masse entomologisk utstyr både for felt og for lab. Har også en god del litteratur. Gode priser og generelt god kvalitet på utstyret. www.entosphinx.cz/en/

NATURENS MANGFOLD

Naturens Mangfold er en allsidig butikk i Ullevålsveien 13 nær Oslo sentrum. Godt utvalg av preparerte insekter, insektkasser/-rammer, nåler, spennbrett og annet entomologisk utstyr. Også rikelig med fossiler, mineraler, meteoritter, utstoppede dyr, figurer, tropehjelm, m.m. www.naturenmangfold.no

The Norwegian Entomological Society

www.entomologi.no

The Norwegian Entomological Society (NEF) was founded in 1904. Its goal is to promote the interest for and study of insects. Anyone with an interest in entomology, whether amateur or professional, is welcome as a member. The society currently has about 600 members, mostly from Norway.

Insekt-Nytt [Insect-News] is NEF's popular publication, including reports and articles on faunistics, fieldtrips, anecdotes, techniques etc. The text is mainly in Norwegian. Of special interest for foreign members is the journal Norwegian Journal of Entomology which is published in English.

Insekt-Nytt is published with four issues annually. Norwegian Journal of Entomology is published with two. Many of the older publications can be found in fulltext on our homepage.

To become a member of NEF, please visit our homepage and fill in our online form.

If you would like more information on some of the content of this issue, please contact the editor at; insektnytt@gmail.com and check out our homepage www.entomologi.no

Content of Insekt-Nytt [Insect-News] 44 (4) 2019

Endrestøl, A. Editorial: Magnificent parasitic ichneumon wasps.....	1
Stana, A og Strætkevren, K.O. The Lense-Bug	4
Omberg, A. og Sakseid, B.E. Invasion of <i>Libellula fulva</i> (Odonata) in Southern Norway in 2018...	5
Leendertse, A.C., Birkeland, J.S. og Paulsen, E.S. A <i>Parhelophilus</i> hoverfly new to Norway....	12
Velde, M-H. Zygaenidae in Undredalen, Sogn og Fjordane.....	15
Birkeland, J.S. Workshop on ichneumon wasps, Revtangen 13–16. June 2019.....	21
Solevåg, P.K. Nordic Coleoptera Group - Annual Meeting 5–8. September 2019.....	26
Stenløkk, J.A. To crochet an insect.....	31
Egan, G. Book review: A magnificent book on ichneumon wasps!.....	33
Stokkeland, I. Entomological filately X: Picturesque insects.....	39
Stenløkk, J. Web-Bugs	41
Hatlen, H. At the Larval Stage (quiz)	43
The Billboard	45
The Editorial Board. Christmas greeting	46
Suppliers of entomological equipment	47
Content of Insekt-Nytt [Insect-News] 44 (4) 2019.....	48

Rettledning for bidragsytere:

Tekst. Hovedartikler struktureres som følger: 1) Overskrift; 2) Forfatteren(e)s navn; 3) Selve artikkelen (gjærne med ingress- en kort tekst som fanger leserens oppmerksomhet og som trykkes med fete typer; splitt hovedteksten opp med mellomtitler; 4) Evt. takk til medhjelpere; 5) Litteraturliste; 6) Forfatteren(e)s adresse(r); 7) Billedtekster og 8) Evt. tabeller. Alle disse punktene kan følge rett etter hverandre i manus. Send bare ett eksemplar av manus. Bruk forøvrig tidligere numre av Insekt-Nytt som eksempel. Latinske navn skal skrives i kursiv.

Manuskripter må være feilfrie. Manuskripter sendes redaksjonen som e-post eller vedlegg til e-post. De fleste typer tekstredigeringsprogrammer kan benyttes (PDF dokumenter godtas ikke). Eventuelle bilder og illustrasjoner sendes inn samtidig med manuskriptet.

Forfattere av større artikler vil få tilsendt et PDF dokument av artikkelen. Fem eksemplarer av bladet kan sendes etter ønske.

Illustrasjoner. Vi oppfordrer bidragsytere til å illustrere artiklene med egne fotografier og tegninger. For bilder hentet fra internett må rettighetsspørsmålet være avklart. Leveres illustrasjonene elektronisk, vil vi ha dem på separate filer som vedlegg til e-post, og med en oppløsning på minimum 300 dpi. Det er en fordel om bildene er tilpasset A5 format med 5,90 cm bredde for én spalte, eller 12,4 cm over to spalter. Legg ikke illustrasjonene inn i tekst-redigeringsprogrammet, f.eks. MSWord. Fjern også alle koder etter eventuelle referanseprogram (f.eks. Endnote). Originale fotografier kan sendes inn som papirbilde, dias eller negativer. Redaksjonen forbeholder seg retten til å velge utsnitt og foreta små justeringer på bilder (som f.eks kontrast og lys).

Korrektur. Forfattere av større artikler vil få tilsendt en PDF for korrektur. Den må returneres senest 3 dager etter at man mottok den. Store endringer i manuskriptet godtas ikke. Korrektur av små artikler og notiser foretas av redaksjonen.

Norsk entomologisk forening

E-post leder: l.o.hansen@nhm.uio.no

E-post sekretær: mariusmaurstad@outlook.com

Bankkonto: 7874 06 46353 [Ranjeni Sivasubramaniam, Møllergata 42, 0179 Oslo]

Styret 2019

Leder: Lars Ove Hansen, Sparavollen 23, 3021 Drammen (tlf. 413 12 220)

Nestleder: Trude Magnussen, Grenseveien 13 A, 0571 Oslo (tlf. 415 40 366)

Sekretær: Marius Maurstad, Majorstuveien 16, 0367 Oslo (tlf. 452 64 165)

Kasserer: Ranjeni Sivasubramaniam, Møllergata 42, 0179 Oslo (tlf. 484 88 214)

Styremedlem: Hallvard Elven, Munkebekken 186, 1061 Oslo (tlf. 22 32 83 41)

Styremedlem: Ove Sørlibråten, Vestengveien 18b, 1850 Mysen (tlf. 976 56 333)

Styremedlem: Per Kristian Solevåg, Barlindeveien 9D, 3408 Tranby (tlf. 979 52 637)

Lokallag

Finnmark lokallag, c/o Johannes Balandin, Myrullveien 38, 9500 Alta

Tromsø entomologiske klubb, c/o Arne C. Nilssen, Tromsø museum, 9037 Tromsø

Midt-Troms lokallag, c/o Kjetil Åkra, Midt-Troms Museum, Postb. 82, 9059 Storsteinnes

NEF/Trøndelagsgruppa, c/o Oddvar Hanssen, NINA, 7485 Trondheim

Agderlaget (A-laget), c/o Kai Berggren, Bråvann terrasse 21, 4624 Kristiansand

Grenland lokallag, c/o Arnt Harald Stendalen, Wettergreensvei 5, 3738 Skien

Larvik Insekt Klubb, c/o Torstein Ness, Støperiveien 19, 3267 Larvik

Drammenslaget / NEF, c/o Tony Nagypal, Gløttvollan 23, 3031 Drammen

Numedal Insektregistrering, c/o Bjørn A. Sagvolden, 3626 Rollag

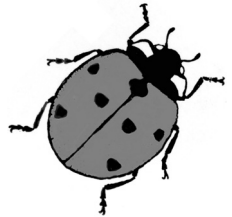
NEF avd. Oslo & Akershus, c/o Insektavd., Naturhist. mus., Pb.1172 Blindern, 0318 Oslo

Østfold entomologiske forening, c/o Thor Jan Olsen, Postboks 1062 Valaskjold, 1701 Sarpsborg

Bergen insektklubb, c/o Sylvelin Tellnes, sylvelin.tellnes@gmail.com

Distributør

Salg av trykksaker og annet materiell fra NEF: Insektavdelingen, Naturhistorisk museum, Pb. 1172 Blindern, 0318 Oslo [Besøksadresse: Sarsgate 1, 0562 Oslo] (tlf. 22 85 17 05); e-mail: trude.magnussen@nhm.uio.no.

Leica

MICROSYSTEMS

www.leicamicrosystems.com

ORTOMEDIC

Vollsveien 13E, Boks 317, 1326 Lysaker - Tlf 67 51 86 00 / Faks 67 51 85 99

ortomedic@ortomedic.no - www.ortomedic.no